

Ivan Smiljanić*

»Bil je konkurz prava katastrofa.« Stečajni postopki pred Deželnim sodiščem v Ljubljani med letoma 1900 in 1918

IZVLEČEK

V prispevku so analizirani stečajni postopki, ki so pred ljubljanskim deželnim sodiščem potekali med letoma 1900 in 1918. Predvsem na podlagi sodnih spisov je rekonstruiran značilen potek stečajnega postopka in njegove faze. V uvodu so navedeni razlogi, ki so zasebnike in podjetnike prignali v stečaj, nato pa so orisani razglasitev stečaja, izbira stečajnega komisarja in upravitelja, položaj upnikov, načini za doseganje največje mogoče vrednosti stečajne mase, razdelitev mase in zaključek stečaja. Citati iz sodnih spisov omogočajo vpogled v številne probleme, s katerimi so se srečevali vsi vpleteni v stečajnem postopku, od nekooperativnosti stečajnikov in nizkih kvot do prve svetovne vojne.

Ključne besede: stečaj, stečajni postopek, Deželno sodišče v Ljubljani, civilno pravo, upnik, Avstro-Ogrska

* Mag. zgodovine, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; ivan.smiljanic@inz.si

ABSTRACT

“THE BANKRUPTCY WAS A REAL DISASTER.” BANKRUPTCY PROCEEDINGS IN THE PROVINCIAL COURT IN LJUBLJANA BETWEEN 1900 AND 1918

The contribution analyses the bankruptcy proceedings that took place in the Ljubljana Provincial Court between 1900 and 1918. The typical course of bankruptcy proceedings and their stages are reconstructed mainly based on the court documents. The introduction lists the reasons that drove private individuals and entrepreneurs into bankruptcy, followed by the declaration of bankruptcy, the selection of a bankruptcy commissioner and administrator, the position of creditors, ways of achieving the maximum possible value of the bankruptcy estate, the distribution of the estate, and the conclusion of the proceeding. Quotations from court files provide insight into the many problems faced by everyone involved in these proceedings, from the non-cooperation of debtors and low quotas to World War I.

Keywords: bankruptcy, bankruptcy proceeding, Provincial Court in Ljubljana, civil law, creditor, Austria-Hungary

Uvod

Avstro-ogrsko gospodarstvo je bilo ob prelomu stoletja razmeroma dobro stoječe, vendar neenotno.¹ Madžarski ekonomski zgodovinar Iván Berend je ocenil, da je industrijsko razvitejša cisalajtanska polovica monarhije v 19. stoletju sodila med področja, ki so dosegla uspešno modernizacijo in industrializacijo, vzhodni del pa se je moderniziral le delno in prepletal kmetijske elemente z industrijskimi,² saj so madžarske veleposesti predstavljale žitnico cele države, predelava hrane pa je postala glavna panoga porajajočih se industrij.³ Kljub temu je bila dokončna industrializacija zahodnih avstro-ogrskih pokrajin dolgotrajna, saj se je vlekla vse do prve svetovne vojne.⁴ Do konca 19. stoletja so se razlike med obema deloma že precej zmanjšale zaradi začetka industrializacije ogrskega dela imperija in hitrejši rasti, zaradi česar je med gospodarskim zagonom v času t. i. druge industrijske revolucije Ogrska presegla zahodne

1 Več o tem gl. Andrej Pančur, »Ekonomska vloga Avstro-Ogrske v evropskem prostoru s stališča modernizacijskih procesov in položaj posameznih dežel v njej,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 42, št. 2 (2002): 17–31.

2 Iván T. Berend, *An Economic History of Nineteenth-Century Europe: Diversity and Industrialization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 8, 9.

3 Iván T. Berend, *Gospodarska zgodovina Evrope v 20. stoletju* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Modrijan, 2013), 47.

4 Berend, *An Economic History*, 185.

pokrajine, ki niso zmogle ohranjati prvenstva.⁵ Kljub gospodarski rasti in visoki stopnji BDP⁶ je Avstro-Ogrska zaradi pozne in nepopolne industrializacije konstantno dosegala rezultate, ki so bili precej slabši v primerjavi s stopnjo zahodnoevropskih držav.

Z zamudo se je moderniziral tudi slovenski gospodarski prostor, saj je imel na začetku 20. stoletja še vedno izrazito agrarni značaj, ki ga je pestila prenaseljenost, zato je bila industrializacija zanj ključna. Četudi so bili industrijski začetki na Slovenskem vzpostavljeni zgodaj, tj. že pred sredino 19. stoletja, pa tem pionirskim poskusom ni sledil razvoj, temveč nov zastoj, ki je povzročil, da je bila Kranjska v drugi polovici stoletja bolj agrarizirana kot pred tem. Šele v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja je industrializacija na Slovenskem doživela večji razmah, vendar je vseskozi ostala v okvirih neizrazitega avstrijskega povprečja zaradi tankega meščanskega sloja ter izogibanja vlaganjem v nove in s tem tvegane panoge. Do konca prve svetovne vojne zato proces industrializacije še ni bil zaključen.⁷ Na prelomu stoletja se je okoli 80 odstotkov prebivalstva še vedno preživljalo s kmetijstvom, meščanski sloj pa so poleg izobražencev in uradnikov predstavljali še mali obrtniki in trgovci, ki so bili v gospodarskem smislu še vedno neambiciozni in konservativni.⁸ Od preloma stoletja se je po drugi strani zmanjševal pereč problem kmečkega zadolževanja, ki je predstavljalo eno od ključnih težav v obdobju po začetku za kmete uničujoče industrializacije, vendar se je drobljenje kmečkih posesti nadaljevalo tudi v novem stoletju.⁹

Čas med koncem 19. stoletja in prvo svetovno vojno se pogosto razglaša za obdobje blaginje evropskega gospodarstva,¹⁰ ki je prineslo okrevanje po kriznem obdobju od dunajskega borznega zloma leta 1873 do stabilizacije okoli leta 1896 (četudi krize na slovenskem prostoru niso huje občutili).¹¹ Najpomembnejši ekonomisti, ki so se posvečali raziskavam cikličnih gospodarskih obdobji kriz in blagostanja, kot so Nikolaj Kondratjev, Joseph Schumpeter in Walt Whitman Rostow, so se strinjali pri označevanju obravnavanega obdobja za čas gospodarskega vzpona,¹² vendar tega stališča, kot bomo videli, niso podpirali takratni sodobniki. Zlasti zadnje mirnodobno leto 1913 je po vojni postalo gospodarski ideal, h kateremu so se želeli vrniti Evropejci, saj je simboliziralo poslednje obdobje gospodarskega razcveta.¹³ Evropa je bila še vedno najmočnejša svetovna gospodarska sila, saj je bila tega leta odgovorna za 52 odstotkov

5 Iván T. Berend, *Case Studies on Modern European Economy: Entrepreneurship, Inventions, and Institutions* (London in New York: Routledge, 2013), 151.

6 Več o tem gl. David Good, *The Economic Rise of the Habsburg Empire: 1750–1914* (Berkeley: University of California Press, 1984).

7 Žarko Lazarevič, *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009), 22–24.

8 Ibidem, 246.

9 Jasna Fischer, »Zagate v kmetijstvu,« v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 72, 73.

10 Berend, *An Economic History*, 308.

11 Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, 245.

12 Neven Borak, »Uvod v krize in gospodarske cikle,« v: *Gospodarske krize in Slovenci*, ur. Neven Borak in Žarko Lazarevič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Zveza ekonomistov Slovenije, 1999), 15, 16.

13 Eric Hobsbawm, *Čas imperija: 1875–1914* (Ljubljana: Sophia, 2012), 67.

svetovne industrijske proizvodnje, in daleč največji svetovni bankir.¹⁴ Ne glede na v splošnem ugodno gospodarsko stanje to seveda ne pomeni, da se tedaj niso dogajali neuspehi in polomi, ki jih pooseblja zlasti stečaj – tako rekoč sopomenka za gospodarski propad pa tudi opomin na vse probleme, ki jih imajo pri opravi z njim zadolženec in upniki.

Stečaj (v obravnavanem obdobju znan predvsem pod iz nemščine prevzetim izrazom *konkurz*) je zakonsko urejena oblika prenehanja delovanja zadolženega (bankrotiranega) posameznika ali gospodarskega subjekta, med katero se opravi generalna izvršba nad dolžnikovim premoženjem z namenom poplčila upnikov.¹⁵ Stečajni postopek ima dva osnovna cilja: s svojo zakonsko reguliranostjo onemogoča stihij-sko, nepravilno razlastitev zadolženca, saj se izgube porazdelijo med upnike, obenem pa iz gospodarskega življenja izloča tiste subjekte, ki ne zmorejo več poslovati.¹⁶ Tudi če podjetje ni bilo v stečaju, je konstantna možnost poloma delovala kot spodbuda k previdnemu poslovanju, predvsem glede zadolževanja. Izraz »stečaj« je imel in ima vse do danes negativno konotacijo, obravnavan je (bil) kot »pereče gospodarsko in družbeno zlo«,¹⁷ ki ima škodljive posledice za obe vpleteni strani, zato se stečajno pravo ne more izogniti povezavam s problemi gospodarske in socialne narave.¹⁸

Evropske stečajne zakonodaje so se dokončno formirale v 19. stoletju, vendar niso bile enotne. Velika Britanija je uvedla precej liberalno, deregulirano stečajno zakonodajo, ki je pritegovala dolžnike, francoski in nemški zakoni pa so bili prijaznejši do upnikov. Med državami, ki so se pri stečajih najslabše odrezale, je bila Italija.¹⁹ V Avstrijskem cesarstvu je bil prvi stečajni zakon sprejet pod cesarjem Jožefom II. leta 1781, toda stečajno zakonodajo je temeljito razdelal šele njegov avstro-ogrski naslednik, Konkursni red (*Die Concursordnung*), sprejet 25. decembra 1868.²⁰ Zakon je bil strog do dolžnikov, saj je stečaj lahko obravnaval kot gospodarski prestop, če je do njega prišlo zaradi malomarnosti, pa tudi kot kaznivo dejanje, če je podjetnik imel špekulativne ali goljufive namene (goljufiva krda),²¹ za kar je bil lahko po kazenskem zakoniku obsojen na zaporno kazen.²² S trenutkom vstopa v stečaj je posameznik izgubil samoupravičenost, torej pravico do upravljanja s svojim premoženjem, s čimer se

14 Berend, *Gospodarska zgodovina*, 37.

15 Emica Ogrizek, *Stečaji in prisilne poravnave izven stečaja v gradivu Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941* (Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008), 15. Ali z definicijo, ki je nastala v obravnavanem obdobju: »Namen konkurznega postopanja [...] je, zadobiti vsem upnikom skupnega dolžnika z realiziranjem in razdeljenjem vsega njegovega izvršbi podvrženega premoženja v zmislu konkurznega reda« (SI AS 307, civilni spisi, S 8/12, št. spisa 105).

16 V sodobnem pravu se praksa popolne eliminacije podjetja v stečaju in onemogočanja njegove sanacije sicer opušta. Gl. npr. Janez Šinkovec in Drago Škerget, *Zakon o finančnem poslovanju z uvodnimi pojasnili in Zakon o prisilni poravnavi, stečaju in likvidaciji s komentarjem* (Ljubljana: Primath, 1999), 13.

17 France Kresal, »Stečajna politika v Sloveniji do druge svetovne vojne«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 43, št. 1 (2003): 37.

18 Nina Plavšak, Saša Prelič in Živko Bergant, *Zakon o prisilni poravnavi, stečaju in likvidaciji s komentarjem. Zakon o finančnem poslovanju podjetij s komentarjem* (Ljubljana: Gospodarski vestnik, 2000), 13.

19 Pierre-Cyrille Hautcoeur in Paolo Di Martino, »The Functioning of Bankruptcy Law and Practices in European Perspective (ca.1880–1913)«, *Enterprise & Society* 14, št. 3 (2013): 579–605.

20 *Prestave natiskov iz Državnega zakonika, tečaj 1869, za štajersko vojvodstvo. I. del* [Konkursni red]. S. l.: s. n., 1869.

21 Ogrizek, *Stečaji*, 7.

22 Anton Kralj, *Obrtni red: zbirka in razlaga najvažnejših obrtnih zakonov, ukazov in razsodb upravnega sodišča* (Ljubljana: Slovenska krščansko-socialna zveza, 1903), 38.

je pravno izenačil z mladoletniki, duševnimi in telesnimi bolniki ter zapravljivci.²³ Hkrati zakon ni posebej koristil niti upnikom (četudi nekateri pisci ocenjujejo, da je bil do njih zelo ugoden),²⁴ saj so dolgotrajni in naporni postopki odzrli večino sredstev. Številne pomanjkljivosti zakona je skušala država odpraviti s sprejemom dopolnjenega stečajnega zakona 6. junija 1896, ki je težišče prestavil na skupne interese upnikov in dolžnikov,²⁵ ter z novim zakonom, ki je v veljavo stopil 1. junija 1914 in s katerim je bil dosežen hitrejši, preprostejši postopek.

Kako pogosti so bili stečaji v Avstro-Ogrski? Podatki za celotno obdobje niso znani oziroma zbrani, zato si oglejmo le vzorec s preloma stoletja. Preračun za obdobje med 1898 in 1902 pove, da je bilo v cislajtanski polovici povprečno 1.254 stečajev na leto²⁶ in tudi v prihodnje je povprečje ostalo razmeroma stabilno. Ekonomski zgodovinar France Kresal je izračunal, da je na slovensko ozemlje v tem času odpadlo 3,6 odstotka teh stečajev.²⁷ Podatkovna baza, iz katere bi bili razvidni statistični podatki o stečajih za slovenske dežele, ne obstaja, prav tako še ni bilo podrobneje pregledano arhivsko gradivo. Do zdaj so bili (urejeni) stečajni sodni spisi za čas pred letom 1918 skoraj izrecno²⁸ odkriti v Arhivu Republike Slovenije (ARS), ki v 133 škatlah hrani dokumentacijo za 330 stečajnih postopkov posameznikov in podjetij pred Deželnim sodiščem v Ljubljani med letoma 1900 in 1940, označenih s črko S in kasneje St. Ohranjen je le manjši del vseh stečajnih spisov; po do zdaj zbranih podatkih je iz avstro-ogrskega obdobja na razpolago le petina spisov (v resnici pa – zaradi delno neugotovljenega števila vseh stečajev – še nekoliko manj).

Tudi če v pregled dosedanjih slovenskih raziskav o stečajih vključimo obdobje do druge svetovne vojne, se izkaže, da je bilo področje raziskano le parcialno. Najbolj koncizen pregled tematike predstavlja uvod Emice Ogrizek k popisu zadevnih fondov v Pokrajinskem arhivu Maribor.²⁹ S pravno-kazenskega vidika se je s stečaji avstrijskega in starojugoslovanskega obdobja ukvarjal France Kresal,³⁰ o njih je v kontekstu članka o okrožnih kot trgovskih sodiščih kratko pisala Metka Bukošek,³¹ nastala pa je tudi peščica člankov, ki tematizirajo stečaje nekaterih pomembnejših ustanov medvojne obdobja: Slavenske banke leta 1926,³² mariborske družbe Macun & Fabiani istega

23 Ibid., 32, 33.

24 Prim. Jaka Cepec, »Corporate Insolvency Law – a Necessity of Market Economy, Lessons from History and Slovenia,« *Acta Histriae* 22, št. 3 (2014): 771.

25 Kresal, »Stečajna politika,« 41.

26 Dr. v. Zwiedinek, »Die Ergebnisse des Konkursverfahrens im Jahre 1902,« v: *Statistische Monatschrift* (Wien: K. K. Statistischen Zentral-Kommission, 1904), 68, 69.

27 France Kresal, »Kazenske določbe za stečaj in bankrot na Slovenskem od 1868 do druge svetovne vojne,« v: *Stiplovškov zbornik*, ur. Dušan Nečak (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005), 149.

28 Izjema je Pokrajinski arhiv Maribor, ki hrani pet stečajnih spisov za leti 1916 in 1917.

29 Gl. op. 15.

30 Gl. op. 17 in 27 pa tudi France Kresal, »Stečajno pravo in kazenske določbe za stečaj in bankrot v jugoslovanskem kazenskem zakoniku iz leta 1929,« v: *Ad fontes: Otoprepčev zbornik*, ur. Darja Mihelič (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005), 383–91.

31 Metka Bukošek, »Okrožna kot trgovska sodišča 1850–1941,« *Arhivi* 30, št. 1 (2007): 40, 41.

32 Lojz Tršan, »Propad Slavenske banke – največji finančni šok med obema vojnoma v Sloveniji,« *Borec: revija za zgodovino, literaturo in antropologijo* 46, št. 529–531 (1994): 368–74.

Tabela 1: Število vseh stečajev pred Deželnim sodiščem v Ljubljani in število ohranjenih sodnih spisov po letih

Leto	Število stečajev	Število ohranjenih spisov
1898	13	0
1899	12	0
1900	27	3
1901	16	0
1902	17	0
1903	22	0
1904	brez podatka	0
1905	brez podatka (najmanj 21)	0
1906	brez podatka (najmanj 24)	0
1907	10	0
1908	11	0
1909	17	2
1910	18	8
1911	19	7
1912	26	22
1913	11	7
1914	10	3
1915	14	0
1916	3	3
1917	3	3
1918	1	1
Skupaj:	najmanj 295	59

Vir: SI_ZAL_LJU/0085, š. 52, f. 1.3, 1.4 in 1.5. SI AS 307

leta³³ ter industrije usnja Karla Pollaka leta 1931.³⁴ Obsežnejše sintezne obravnave te teme še ni; Žarko Lazarević je v svojem orisu markantnejših gospodarskih polomov bančnih in zadružnih ustanov omenil enega od mogočih razlogov za zapostavljenost stečajev: »Polomi in stečaji so zelo zgovorni; pričajo namreč o tistih plateh poslovanja, ki pri gospodovanju uspešnih obdobj posameznih institucij ne pridejo do izraza. V sledenju usodam posameznih bank, hranilnic ali kreditnih zadrug pa se neuspehi,

33 Leopold Mikec Avberšek, »Delovanje mariborske trgovske družbe Macun & Fabiani (1921–1926),« *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije* 8, št. 2–3 (2008): 609–32.

34 Mitja Sunčič, »'Celotno posojilo mestne hranilnice ljubljanske je šlo v žepe akcionarjev in po drugih napačnih potih': Mestna hranilnica ljubljanska in propad industrijske delniške družbe Karel Pollak,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 2 (2009): 33–52.

če niso posebej izpostavljeni, porazgubijo v povprečju ocene njihove dolgoročne uspešnosti.«³⁵

Pričujoči prispevek se bo osredotočil na analizo spisov avstro-ogrskega obdobja v hrambi ARS, povezanih s stečajnimi postopki pred Deželnim sodiščem v Ljubljani. S pomočjo fragmentov iz sodnih spisov bodo predstavljeni značilen potek stečajnega postopka v obdobju med letoma 1900 in 1918 pa tudi deviacije od standardnega vzorca. Poudarek posledično ne bo na zakonskih odredbah, ki so definirale takšne postopke, temveč bo prikazano, kakšne gospodarske, finančne in socialne implikacije ali posledice je imel stečaj za vse strani, ki so bile vanj vpletene. Ker prikaz temelji na pomanjkljivo ohranjenem arhivskem gradivu, imajo seveda tudi izsledki omejen domet, toda tematika na tej ravni še ni bila obravnavana niti v osnovnih obrisih, zato lahko parcialne ugotovitve predstavljajo temelj za nadaljnje raziskave.

Pot navzdol: razlogi za zdrs v stečaj

Kaj je kranjske podjetnike v začetku 20. stoletja vodilo v stečaj? Lahko bi trdili, da so razlogi za stečaj bodisi zasebni bodisi splošni. Pri prvi skupini gre predvsem za krivdo podjetnika ali podjetja, ki je zaradi napačne ali slabe presoje, odločanja in poslovanja svoj propad povzročil sam, pri drugi pa stečaje povzročata splošno slabo gospodarsko stanje in kriza, torej okoliščine izven moči ter vpliva posameznega podjetnika. Uvedba obrtne svobode v habsburški monarhiji leta 1860 je prinesla liberalizacijo gospodarskega prostora in možnost napredka, a hkrati tudi precej več možnosti za neuspeh: »Tvegane naložbe, gospodarski in finančni propad posameznih podjetij, bank in projektov, finančne zlorabe posameznih podjetnikov ter nevestno poslovanje ali zapravljalnost drugih, preveliko tveganje in nesrečni slučaj, preveliko in lahkomi-selno ali pa tudi špekulativno zadolževanje brez kritja ter številne druge okoliščine so mnoga podjetja in posameznike pripeljale v bankrot.«³⁶

Razlage iz sodnih spisov, ki so jih o svojem propadu podali stečajniki, so precej sumarične, toda zdi se, da so bili za neuspeh in nezmožnost odplačevanja dolgov krivi v glavnem sami, kar so tudi priznavali; kot je bilo omenjeno, se gospodarstvo v obravnavanem obdobju (vsaj pred prvo svetovno vojno) ni lomilo pod težo hudih kriz. Precej je tudi primerov, pri katerih so do težav pripeljali družinski ali zdravstveni problemi, ki ne sodijo jasno v nobeno od obeh skupin, temveč imajo elemente obeh. Ne glede na razloge, ki so vodili v stečaj, je točko preloma pomenil trenutek, ko so dolгови presegli terjatve in je podjetnik bankrotiral, kar je – z besedami, vzetimi iz enega od stečaj-nih spisov – seveda preprosto pomenilo, da »v tem trenutku nimajo razpoložljivega denarja«.³⁷ Poti, ki so vodile do te točke, je bilo več.

35 Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, 175.

36 France Kresal, »Gospodarska interesna združenja ter upravljanje in vodenje slovenskih podjetij pred drugo svetovno vojno«, v: *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*, ur. Tone Krašovec (Vrhnika: Razum, 1998), 69.

37 SI AS 307, civilni spisi, S 19/11, št. spisa 1.

Med pogostimi motivi za vstop v stečaj sta bila pritisk nestrpnih upnikov in rubljenje. Cerkniški trgovec Jožef Udovč je pojasnil, da za stečaj prosi, »[k]er me upniki z izvršbami onemogočajo da bi svoje dolgove polagoma plačal.«³⁸ Podjetnike so v stečaj prisilile »mnoge izvršbe, katere so se zadnji čas proti meni vršile«,³⁹ skupaj z ljubljanskim trgovcem Oroslavom Jezerškom, ki je stečaj naznanil, »ker mi je gospa Marija Snaj zarubila vso zalogo, predlagala prisilno upraviteljstvo, ki se ji je tudi dovolilo in ga vendar ni izvedla.«⁴⁰ Več stečajnikov je zapisalo, da za stečaj prosijo »[v]sled različnih nesreč«,⁴¹ pri čemer lahko zgolj ugibamo, kakšne tegobe so jih pestile. Obširneje je svoj položaj opisal logaški trgovec Jurij Mravlja, čigar nekoč uspešna trgovina je začela propadati: »Radi različnih nezgod v rodbini se je pozneje moja trgovina obrnila na slabše in ko sem v letošnji spomladi napravil bilanco, sem opazil, da presegajo pasiva že za kakih 1000 K moje aktivno premoženje. Radi slabe kupčije, radi bolezni in drugih nezgod so dolgovi rastle od dne do dne in sem prišel opetovano v zadrego, da nisem mogel svojih upnikov zadostiti. Le-ti se oglašajo od dne do dne eden za drugim ter mi pretijo s tožbami.«⁴² Napačno odločitev je sprejel tudi ljubljanski trgovec Franc Iglič, ki je ponosno zapisal: »Dvanajst let že delujem na tukajšnjem trgu in sem užival doslej glas pridnega ter poštenega trgovca. V nesrečo sem zašel samo vsled tega, ker sem jamčil bivšemu trgovcu Ernstu Sarku za plačilo njegovih dolgov in potem prišel za veliko svoto v zgubo, katero kljub pridnosti in varčnosti nisem mogel nadomestiti.«⁴³

Zasebniki, ki niso imeli svojih podjetij ali obrti, so v stečaj lahko padli zaradi dedovanja z dolgovi obremenjenih zapuščin ali nepremičnin, kar se je zgodilo npr. cerkniškemu usnjarju Franu Erjavcu, ki je »prevzel hišo z bremeni«.⁴⁴ Le izjemoma lahko v razlogu za razglasitev stečaja zaslutimo zunanje, objektivne okoliščine, recimo pri nekem črnovrškem prodajalcu, ki je v stečaj šel »vsled premajhnega prometa«,⁴⁵ ali pa pri jeseniškem trgovcu, ki se je pritoževal, da je v naselju »veliko trgovcev ki imajo jednake predmete v svoji zalogi pa [razmere] niso bile take da bi mogla moja trgovina uspevati«⁴⁶ – toda tudi v teh primerih ni bila zanemarljiva slaba presoja razmer.

Posebno pozornost velja posvetiti največjima stečajema obravnavanega obdobja, ki sta prizadela markantni ustanovi liberalnega političnega pola: ljubljansko nakupno-prodajno zadrugo Agro-Merkur⁴⁷ in Glavno posojilnico v Ljubljani. Dogodka sta med slovenskimi vlagatelji povzročila »splošno vznemirjenje«, zaradi česar so »celo izobraženi ljudje verjeli, da je vse slovensko gospodarstvo bankerotno«.⁴⁸ V spomenici o razlogih za Agro-Merkurjeve težave je dr. Ivan Tavčar zapisal, da naj bi zadruga po

38 SI AS 307, civilni spisi, S 26/1, št. spisa 1.

39 SI AS 307, civilni spisi, S 25/12, št. spisa 1.

40 SI AS 307, civilni spisi, S 20/12, št. spisa 1.

41 SI AS 307, civilni spisi, S 19/12, št. spisa 1.

42 SI AS 307, civilni spisi, S 22/12, št. spisa 1.

43 SI AS 307, civilni spisi, S 9/12, št. spisa 160.

44 SI AS 307, civilni spisi, S 2/14, št. spisa 1.

45 SI AS 307, civilni spisi, S 17/10, št. spisa 1.

46 SI AS 307, civilni spisi, S 12/12, št. spisa 1.

47 O propadu Agro-Merkurja je kratko pisal Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013), 157–60.

48 Miloš Štibler, *Kriza v slovenskem zadruguštvu* (Celje: samozaložba, 1911), 4, 5.

ustanovnih določbah imela največ 50.000 kron kredita, vendar se vodja centrale in politik dr. Gregor Žerjav »za ta sklep ni veliko zmenil, kakor se tudi za načelstvo sploh ni menil«. Do sredine februarja 1911 je Agro-Merkur dolgoval Zvezi slovenskih zadrug, pri kateri se je zadolževal, 276.000 kron. Kasneje je odbor Agro-Merkurja prepovedal financiranje iz tega vira, s čimer je soglašal tudi Žerjav, vendar je bila njegova privolitev (po Tavčarju) »le prazna obljuba, ki pa je dala dr. Žerjavu povod do zahrbtnega postopanja, in ta je brez vednosti načelstva Zveze slovenskih zadrug nakazoval Zvezin denar ter pustil ž njim plačevati zapadle fakture Agro-Merkurja«. Žerjav ni sklical nobene seje vodstva Zveze, zato so njegovi naklepi ostali neopaženi. Da bi dolg navidezno zmanjšal, je knjigovodji ukazal, naj v knjige Agro-Merkurja vpiše prejetje 100.000 kron od Kočevske posojilnice in hkrati konto te posojilnice obremenil za isto vsoto; dolg se je tako prenesel na to ustanovo in krepko zmanjšal primanjkljaj Agro-Merkurja. To navidezno izplačilo že tako zadolžene Kočevske posojilnice je Žerjav skrival in od knjigovodje zahteval, »naj napravi tajno knjigo 'Kočevje – Agro-Merkur,' ter dostavil, da se ta knjiga ne sme nikomur pokazati, češ da nikogar nič ne briga«. ⁴⁹ Žerjav je medtem članom uprave Agro-Merkurja poročal, »da je zadruga najprej imela kredit pri zvezi, katera je kredit vsled pritiska odrekla; sedaj se financiranje vrši po Kočevski posojilnici, katero pa je treba razbremeniti in poiskati drugi način financiranja«. ⁵⁰ Te mahinacije so v kombinaciji s tveganimi kupčijami, neurejenim načinom poslovanja in napetim odnosom z ljubljanskimi trgovci vodile do odprtja stečaja.

Glavna posojilnica v Ljubljani je bila prav tako v zatonu, saj se je od januarja 1911 nahajala v likvidaciji. Naslednji mesec je član likvidacijskega odbora Maks Bradaška na ljubljanskem sodišču vložil prošnjo za odprtje stečaja, saj je imela posojilnica okoli 1.800.000 kron primanjkljaja. Vodja istega odbora, Franc Višnikar, je še vedno upal na ugoden razplet: »Momentarno ni nikake nevarnost izgube, ker nam nihče ne preti z eksekucijo. Poleg tega je dolжник Tomo Pavšlar z vso gotovostjo zatrjeval, da bode svoj dolg, ki znaša okroglo 1.000.000 K do danes plačal. Ako se to vresniči, kar sicer ni neverjetno, potem bi bila asanacija oz. mirna likvidacija zadruge zelo olajšana.« Glede na razmere zelo optimistični Višnikar je pripomnil: »Po mojem mnenju za upnike in vlagatelje ni nikake nevarnosti kake izgube, pač pa pomenja konkurs za združnike pravo katastrofo. Likvidacijski odbor si je prizadeval izvršiti mirno likvidacijo in preprečiti ogromne stroške in druge za člane pogubne posledice konkursa.« ⁵¹ Glavna posojilnica je namreč imela 536 članov (tj. tistih, ki so podpisali pristopno izjavo, v posojilnico vplačali delež in zanj jamčili z vsem svojim premoženjem) ⁵² ter na stotine drugih vlagateljev, tako da se je likvidacijski odbor za vsako ceno želel izogniti stečaju – ne nazadnje tudi zato, ker je zakon predpisoval, da se v primeru stečaja družbe kaznujejo »vsi udje, ki so krivi predbacivane krivde«. ⁵³ »Upati je«, so previdno zapisali odborniki, »da upniki in vlagatelji ničesar ne izgube. Do sedaj se tudi proti posojilnici

49 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 185.

50 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 45.

51 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 1.

52 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 864.

53 Kralj, *Obrtni red*, 38.

ni uvela nikaka izvršba. Gre se za to, da se okoli 500 članov reši popolnega gospodarskega poloma. Med člani je okoli 90 državnih, 25 deželnih in mestnih uradnikov, 36 oficirjev, 59 privatnih uradnikov, 12 zdravnikov i. t. d. Ker jamčijo člani solidarno z vsem svojim premoženjem, lahko tudi premožnejši čez noč pridejo na beraško palico, ako se izroče na milost in nemilost upnikom.« Skromni prispevki članov Glavne posojilnice, ki so z nekaj tisoč kronami skušali rešiti posojilnico pred propadom, so bili seveda brezupen poskus zapolnitve milijonske luknje. Četudi so bili zadružniki »po ogromni večini popolnoma nedolžni na tem, da je prišla zadruga v sedanjí kritični položaj«, je bil likvidacijski odbor »prisiljen napovedati *konkurz*«. ⁵⁴

Prvi koraki stečajnega postopka

Do stečaja je lahko prišlo na pobudo zadolženca, ko je ugotovil svojo nelikvidnost, ali na pobudo več upnikov, če jim je pred sodiščem uspelo dokazati upravičenost svojih terjatev (če je bil upnik en sam, stečajni postopek ni stekel). Sodišče, pred katerim je potekal postopek, je bilo prvostopenjsko sodišče v tistem okrožju, v katerem je prebival dolжник ali kjer je bil sedež podjetja, če pa je šel v stečaj t. i. protokoliran trgovec ali trgovska družba (tj. tisti, ki je vpisan v trgovski register), pa je stečajni postopek vodilo okrožno kot trgovsko sodišče, tj. trgovski senat okrožnega sodišča. ⁵⁵

Če je prošnjo za stečaj vložil zadolženec, je običajno sam napisal prijavo ali pa jo je dal sestaviti pri odvetniku. V dokumentu je običajno navedel svoje osebne podatke, orisal stanje svojega premoženja ter razloge za finančne težave in v sklepu prosil sodišče za dovoljenje za razglasitev stečaja. Dokumentu so dolžniki dodali še ključe svojih zasebnih ali trgovskih prostorov, kar je bil del uvedbe stečaja. Prav tako je bilo treba prošnji priložiti trgovsko bilanco, iz katere so bile razvidne »aktiva«, »pasiva« in njuna razlika (primanjkljaj), inventar premoženja ter seznama upnikov in dolžnikov. Ko je predlog za stečaj sprožil dolжник, je sodišče brez dodatnih poizvedb razglasilo začetek postopka.

Položaj je bil drugačen, če je zahtevo po odprtju stečaja vložil zadolženčev upnik. V tem primeru je sodišče pozvalo dolžnika, naj dolgove poravná, jih zavaruje ali dokaže, da je plačilno sposoben. Nekaj podobnega je od posestnika Antona Adamiča terjál njegov upnik Janez Koščak, češ »da mi da za mojo tirjatev [...] v primerno dobrostojstvo, ali da predloži zaznamek svojega premoženja in dokaže, da je v stanju poplačati vse upnike, – sicer se ima otvoriti konkurz o njegovem premoženju«. Če se dolжник ni odzval ali če zahtevanega ni mogel dokazati, je sodišče izdalo sklep o začetku stečaja, kar se je zgodilo tudi v navedenem primeru: »Dokazano je, da toženec v roku štirih dni, določenem pri prvem naroku [...] za odgovor na tožbo, odgovora ni vložil. Zatorej je bilo [...] dejanske navedbe došle stranke, ki se tičejo pravnega spora in niso opovržene z danimi dokazi, šteti za resnične. Ker je s tem tožbeni zahtevek opravičen,

⁵⁴ SIAS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 3. Vse podčrtane besede v citatih so podčrtane v izvirniku.

⁵⁵ Ogrizek, *Stečaji*, 9.

je bilo razsoditi po predlogi došle stranke.«⁵⁶ S tem trenutkom je dolžnik uradno vstopil v stečaj in ni več razpolagal s svojim premoženjem, razglas o začetku stečaja pa je bil pritrjen na sodno desko.

Stečajni proces se je lahko zataknil ali ustavil že na samem začetku. Občasno prijava ni bila sestavljena po pravilih; celo v primeru vložitve prošnje za stečaj Agro-Merkurja je sodišče predlog najprej zavrnilo, ker dokument »ni podpisan, kakor je to zaukazano v pravilih zadruge«.⁵⁷ Prav tako je 73. člen stečajnega zakonika določal, da se postopek ne sme začeti, če je vnaprej jasno, da premoženja ni dovolj niti za pokritje stroškov sodnega postopka.⁵⁸ Leta 1913 se je zgodil nenavaden primer, pri katerem je v predlogu upnice za stečaj ljubljanske modistke sodišče sklenilo, da ima modistka dovolj premoženja za pokritje dolgov in da stečaj ni potreben. Stroške hitro prekinjenega postopka je sodišče naložilo pobudnici stečaja, nad čimer se je ta ogorčeno pritožila. Do izraza je prišla pomembna pomanjkljivost stečajnega zakonika, saj v njem ni bilo določb o tem, kdo nosi stroške neuspešne prijave stečaja.⁵⁹

V enem dokumentiranem primeru je bil stečaj razglašen nad napačno osebo. Ko je leta 1912 v stečaj šlo postojnsko podjetje Franc Ditrich, so trgovske knjige navajale, da je edina lastnica Hedvika Ditrich (domnevno soproga), zato so stečaj razglasili nad njo. Šele kasneje se je izkazalo, da Hedvika že leto dni ni imela ničesar opraviti s trgovino. »Ako bi bil ta položaj ob času otvoritve konkurza znan, bi [...] konkurz sploh ne smel biti proglašen nad premoženjem in glede osebe Hedvike Ditrich, temveč izključno le nad premoženjem in glede osebe Franca Ditrich.«⁶⁰ Nenavadno mešetarjenje si je privoščil tudi ljubljanski trgovec Jakob Oblak, ki je 19. julija 1911 sprožil postopek za svoj stečaj, saj »sem prišel v nezmožnost, svoje upnike poplačati in se je vsled tega že vršila izvršba na moje premoženje«, toda še istega dne je izjavo umaknil, ker jo je »stavil po opetovanem silnem pritisku gospoda A. Tomažiča, lastnika tvrtke A. Hartmann«.⁶¹ Že 1. avgusta je moral Oblak zaradi »slabih kupčij in nepričakovanega pritiska upnikov« ponovno zaprositi za uvedbo stečaja.⁶²

Če je bil stečaj potrjen na sodišču, je dalo sodišče v časopisih⁶³ objaviti oklic (znan tudi kot konkurzni edikt), v katerem so morali biti navedeni podatki o dolžniku,

56 SIAS 307, civilni spisi, S 18/10, št. spisa 1.

57 SIAS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 1.

58 SIAS 307, civilni spisi, S 1/16, št. spisa 2.

59 SIAS 307, civilni spisi, S 4/13, št. spisa 10.

60 SIAS 307, civilni spisi, S 10/12, št. spisa 1.

61 SIAS 307, civilni spisi, S 15/11, št. spisa 1.

62 SIAS 307, civilni spisi, S 16/11, št. spisa 1.

63 V stečaju Glavne posojilnice v Ljubljani se je upravitelj dr. Josip C. Oblak sicer pritožil, da časopisi niso dosegli dovolj upnikov. »Kakor sem se prepiral kot začasni upravitelj konkurzne mase Glavne posojilnice [...] se nahaja veliko število upnikov iste izven Kranjske kronovine, zlasti v Štajerski, Koroški, Primorski posebno tudi v inozemstvu v Ameriki. Tudi izhaja iz priloženih pismem [...], da niti inteligentni ljudje – a la dr. Kukovec [zastopnik Gornjesavinjske posojilnice Mozirje, ki je bila v upniškem odboru], – ki berejo časopise, ne vedo, kdaj je kak narok v konkurznem postopanju v tej konkurzni zadevi. Laibacher Zeitung v kateri edino je bil priobčen konkurzni edikt, je očitno tako malo razširjena na Kranjskem in še manj drugod, da je nujno potrebno, da se priobči ta edikt tudi v drugih listih drugih kronovin.« Našel je devet časopisov, v katerih bi bilo treba objaviti podatke o stečaju (SIAS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 27).

predlagatelju in osebah, imenovanih za vodenje stečaja. Med sodniki pristojnega sodišča so namreč izbrali stečajnega komisarja, ki je postopek vodil s sodnega vidika. Pravo srce in duša stečajnega postopka je bil najpogosteje stečajni upravitelj. To funkcijo je opravljal od sodišča izbrani odvetnik, občasno pa tudi notarji, trgovci ali uradniki, če so imeli primerno izobrazbo. Kot pove naziv, je bila njegova osnovna funkcija upravljanje stečajne mase.⁶⁴ Stečajniki niso imeli veliko besede pri izbiri svojih predstavnikov (v primeru, ko je stečajnik za upravitelja predlagal odvetnika, ki je bil že seznanjen s premoženjskim stanjem, je bil predlog gladko spregledan);⁶⁵ na splošno stečajniki na tej točki izginejo iz stečajnih spisov, saj v nadaljevanju najpogosteje ni nobenega dokumenta, ki bi ga napisali oni ali iz katerega bi bile razvidne njihove misli o stečajnem postopku. Njihova vloga in vpliv v postopku sta bila zanemarljiva.

V oklicu sodišča so bili upniki pozvani, naj do določenega roka prijavijo svoje terjatve, navedeno pa je bilo tudi, kdaj bo potekalo srečanje upnikov na volilnem naroku, kjer so zbrani upniki glasovali za stečajnega upravitelja in predstavnike v upniškem odboru, ki je zastopal interese upnikov, njihovo izbiro pa je nato potrdilo sodišče. Če se na naroku ni prikazal noben upnik, je bil upravitelj potrjen avtomatsko, upniški odbor pa ni bil formiran. Običajno je volilni narok minil brez prevelikih težav, ne pa vedno. Ljubljanski odvetnik dr. Valentin Krisper recimo ni sprejel imenovanja za upravitelja v stečaju Antona Adamiča v Spodnjem Blatu in je sodišču nejevoljno pisal, da so ga izvolili njemu »popolnoma neznani« upniki in da je za ljubljanskega odvetnika tak stečaj »nadloga«, prav tako pa bi bilo »umestno, da bi poprej mene vprašali, ali tako nalogo sprejem«. Vseeno je bil Krisper prisiljen v kratkotrajno opravljanje funkcije, dokler niso imenovali njegovega naslednika.⁶⁶

Zapletlo se je tudi pri obeh največjih prej omenjenih stečajnih postopkih. V stečaju Agro-Merkurja so se upniki razklali na dve strani, ena skupina je imela za 600.000 kron terjatev in druga za 120.000 kron, toda sodišče je v upniški odbor potrdilo posameznike iz »manjšinske« skupine. Šlo je za »izvanredne in za-res excepcijonelne razmere«, kot je zapisal razburjeni Tavčar.⁶⁷ »Manjšinska« skupina se je branila, češ da nima smisla izbirati novega odbora, saj bi s tem še podaljšali in zapletli že tako zamotan stečajni postopek.⁶⁸ Pri stečaju Glavne posojilnice so se pojavili ugovori proti izvolitvi Frana Višnikarja za stečajnega upravitelja, saj je ločena skupina upnikov zagovarjala drugega upravitelja, toda zanj niso glasovali na naroku, ker jih ni bilo, zato so želeli naknadno uveljaviti svoje želje. »Z novim narokom bi se reklo nam pravico jemati in dajati jo drugim, ki so jo izgubili«, so se pritoževali njihovi nasprotniki.⁶⁹ S tem se je sodni postopek, »ki je za celo javnost dalekosežnega pomena«, še otežil, »[m]i pa moramo želei, da se vsako nepotrebno zavlačevanje cele zadeve zabrani, ker zlasti

64 Ogrizek, *Stečaji*, S.

65 SI AS 307, civilni spisi, S 12/11, št. spisa 1.

66 SI AS 307, civilni spisi, S 18/10, št. spisa 22.

67 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 253.

68 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 259.

69 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 224.

kreditni zavodi trpijo zelo mnogo na svojem ugledu, dokler so vdeleženi pri Glavni posojilnici v Ljubljani«. ⁷⁰

Ena od prvih nalog upravitelja stečaja je bila ugotoviti dejansko premoženjsko stanje dolžnika na podlagi podatkov iz njegovih trgovskih knjig in osebnih pojasnil. Šlo je za zahteven in natančen proces, ki ga stečajniki niso vedno olajšali. Problem, ki se konstantno vleče skozi sodne spise, so neurejene blagajniške knjige. Številni upravitelji so besneli ali obupovali nad »skrajno malomarnostjo in primitivnostjo« ⁷¹ pri vodenju knjig in »[u]prav nezaslišanim neredom«, zaradi katerega »*niti knjižni izvedenec ni mogel spoznati*« prave bilance, ⁷² pa tudi nejasnostmi, »*od kdaj in zakaj dolg obstoji*«, ali so bili dolgovi že plačani ali ne in »ali so zneski postavljeni še v *goldinarjih* ali kronah in iz česa *dolgovi* izvirajo«. ⁷³ Seveda je bilo ugotavljanje dejanskega stanja upnikov in dolžnikov, in s tem vloga blagajniških knjig (tudi tistih najslabše kakovosti), za stečaj ključno, kot ilustrira pismo upravitelja stečaja Agro-Merkurja, ki tržaškemu sodišču v vpogled ni hotel poslati knjig: »Te voluminozne knjige so skoraj jedino sredstvo za konstatiranje imovinskih razmer podružnice zadruga Agro-Merkur v Trstu in vsled tega prevelikega pomena za konkurzno postopanje. Ako bi se pri prevažanju v Trst pokvarile ali celo izgubile ali uničile, kar se lahko pripeti, bi bilo to usodepolno za konkurz.« ⁷⁴

Nekateri stečajniki so poskusili ubežati vsem problemom. Odvetnik dr. Karel Triller je v stečaju trgovine bratov Ribarič leta 1901 naletel na »nepričakovane ovire«, saj mu nihče ni znal razložiti stanja v neurejenih knjigah – vodja trgovine je umrl, pomočnik je pobegnil v Ameriko, družabnik pa se je v trgovino vključil nedavno in ni mogel dati nikakršnih pojasnil. ⁷⁵ Od težav, ki jih prinaša stečaj, je pobegnila tudi ljubljanska trgovka Pepina Ozmec, ki »je pred kratkim odpustila svoje osobje ter zapustila Ljubljano, ne da bi se vedelo kam je šla. Govori se, da je odpotovala v Ameriko, ker ni mogla zadostiti terjatvam svojih upnikov.« ⁷⁶ Enako je storil blejski hotelir Otto Körbs, ki je bil med svojim stečajem »neznano kje v inozemstvu«. ⁷⁷ Očitni primeri goljufige so bili redki, a morda je najzanimivejši zgled Mimi Brulc, ki je skupaj z možem tik pred razglasitvijo stečaja (»menda celo zadnji dan«) na železniško postajo v Lescah odpeljala precejšen del svojega imetja in ga z vlaki razposlala v razne kraje, da bi si tako zmanjšala škodo. Oškodovani upniki so proti zakoncema, ki sta pobegnila v švicarski St. Gallen, nameravali sprožiti kazensko preiskavo, četudi sta ubežnika obljubila, da bosta blago vrnila. ⁷⁸

70 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 121.

71 SI AS 307, civilni spisi, S 14/00, št. spisa 85.

72 SI AS 307, civilni spisi, S 14/00, št. spisa 83.

73 SI AS 307, civilni spisi, S 12/11, št. spisa 27.

74 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 95.

75 SI AS 307, civilni spisi, S 14/00, št. spisa 76.

76 SI AS 307, civilni spisi, S 4/13, št. spisa 1.

77 SI AS 307, civilni spisi, S 17/11, št. spisa 26.

78 SI AS 307, civilni spisi, S 18/11, št. spisa 88.

Upniki med upom in obupom

»Številni konkurzi niso prizadeli samo dolžnikov in špekulantov pač pa predvsem veliko poštenih upnikov«, je ugotavljal France Kresal. »Mnogo kapitala je bilo tako izgubljenega, ali pa je bil v veliki nevarnosti.«⁷⁹ Prav terjatve upnikov so običajno najobsežnejši del stečajnih spisov. Osrednji podatek v takšnih standardiziranih dokumentih, ki jih je sčasoma nadomestil natisnjeni obrazec, je bila navedba denarne vsote (ali predmetov) in obresti prekoračenega roka poplačila, ki jih upniki zahtevajo od stečajnika. Včasih so terjatve prišle iz družin stečajnikov, kot v primeru neke Ivane Iglič: »Moj sin in dolžnik Fran Iglič mi je preživnino po 40 K, oziroma od dne 1. januarja 1912 dalje po 50 K na mesec pač plačeval nekaj časa, od dne 10. junija 1912 mi pa ni plačal niti vinarja več. Vsled tega je ostal od dne 10. junija 1912 dalje do dne 10. marca 1914 to preživnino na dolgu že 21 mesecev, kar da skupaj znesek 1050 K.«⁸⁰

Po tem, ko je potekel rok za prijavo terjatev, so se upravitelj in upniki zbrali na likvidacijskem ali ugotovitvenem naroku, kjer so razpravljali o terjativah, upravitelj pa je pojasnil, katere terjatve po natančnem pregledu⁸¹ priznava kot veljavne (ali vsaj delno) in katerih ne (ali s takratnim izrazom: katere med njimi prereka). Priznane terjatve so morali potrditi tudi drugi upniki, vsi upniki pa so bili pisno obveščeni o tem, ali in v kolikšni meri so bile njihove zahteve sprejete (teh pisem v arhivu ni, le peščica prepisov). Edina možnost, ki je preostala na voljo upnikom, katerih terjatev niso priznali, je bila tožba.⁸² V nekaterih sodnih spisih je mogoče najti dokumentacijo o posameznih tožbah, ki so potekale paralelno s stečaji in ki so morale biti razrešene pred zaključkom stečaja.

Včasih so upravitelji terjatve problematizirali iz bolj moralnih kot pravnih razlogov, zlasti v primeru Josipa Čada, nekdanjega člana upravnega sveta Glavne posojilnice v Ljubljani, ki je našel inovativen način za prijavo visoke terjatve. To je razkačilo upravitelja dr. Josipa C. Oblaka, ki je vztrajal, da je Čad »eden glavnih krivcev celega neljubega poloma« in »odgovoren za vsako škodo, ki je nastala vsled malomarnosti upravnih svetnikov, ki so že v kazenski pravdi priznali, da se niso brigali za poslovanje načelstva, da so prepuščali vse uradnikom in načelniku, da so celo zapisnike o odborovih sejah, katerih se niti vdeležili niso, kar ex post slepo podpisavali, ne da bi se

79 Kresal, »Gospodarska interesna združenja«, 69.

80 SI AS 307, civilni spisi, S 10/13, št. spisa 108.

81 Pregled terjatev je v velikih stečajih zahteval ogromno časa in potrpljenja. V stečaju Glavne hranilnice je upravitelj dr. Josip C. Oblak moledoval sodišče za prestavitev likvidacijskega naroka, ker je bilo v dveh tednih, kolikor je dobil na razpolago, nemogoče pregledati za štiri milijone kron terjatev v enem izmed največjih stečajev pri tem sodišču. Hitenje bi po Oblaku prineslo priznavanje neutemeljenih in lažnih terjatev, s čimer bi bila povzročena »nedogledna škoda« (SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 566). Sodišče pritožbi ni ugodilo; z utemeljitvijo, da je bil narok znan že dolgo vnaprej in da lahko Oblaku pomaga namestnik, je narok obdržalo na predvidenem datumu. Oblak se je pritožil, saj mu je bil način razmišljanja sodišča »uganka.« Čeprav je njegova pisarna delala tudi ob nedeljah in do poznih večernih ur, dela fizično niso mogli končati. »Ako pa kdaj v katerem konkurzu, pa je treba ravno v tem konkurzu upravitelju največje pazljivosti, največje natančnosti, ker se gre za velikanske svote, in je končno za svojo izjavo na likvidacijskem naroku [...] odgovoren le on s celim svojim premoženjem in z vsem svojim zaslužkom, s celo svojo eksistenco« (SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 569). Tokrat je Oblak dosegel svoje; narok so prestavili za 25 dni.

82 Ogrizek, *Stečaji*, 10.

prepričali o njih vsebini. Tak bivši odbornik ima zdaj smelost, zahtevati od konkurzne mase [...] celo terjatev po 44.553 K [...]!⁸³ Čad je v zagovor suho pripomnil: »Res je, da sem bil jaz vsled konkurza Glavne obtožen radi sokrivde konkurza, pozabilo pa je konkurzno upraviteljstvo povedati, da sem bil od obtožbe tudi sijajno oproščen.«⁸⁴ Oblak svojega stališča ni spremenil: »Naravnost ironija bi bila dajati nazaj družabnikom Glavne, ki vsi skupaj nimajo toliko, da bi pokrili cel deficit, povrhu še iz konkurzne mase še neke premije in jim dajati naravnost denar v roke, da še istega zapravijo in – poskrijejo! To pač ni v duhu zakonodajalca in ako bi se hotelo tako razlagati postavbo, se bom boril kot vesten upravitelj proti temu z vsemi mojimi močmi do skrajnosti.«⁸⁵

Kaj se je dogajalo z upniki, ki so čakali na razrešitev stečaja in pridobitev vsaj dela svojih terjatev? Iz spisov je razvidno, da se večina ni spoznala na poslovanje, zato so svoj denar lahkomišelnostno investirali v dvomljiva in zadolžena podjetja ter s tem »deli svoje ovce volkom pasti«,⁸⁶ kot se je slikovito izrazil neki upravitelj. Kolikor je mogoče sklepati iz fragmentov v spisih, so bili upniki neredko siromašni posamezniki, ki so se težka preživljali iz dneva v dan in za katere je bilo skoraj nemogoče čakati mesece ali celo leta za pridobitev terjatev. Na drugo pomoč so le težka računali: socialna skrb v tem času je bila še na zelo nizki ravni, skoraj polovica industrijskega delavstva pa je živela v revščini – četudi je od leta 1898 naprej upadal delež tistih, ki so živeli v pomanjkanju.⁸⁷ V stečaju Produktivne zadruga ljubljanskih mizarjev so vsi vpleteni spodbujali k hitri razrešitvi stečaja, saj so bili njeni člani »revni mizarški pomočniki,« ki »težko trpé sedanjo brezposelnost«, upravitelj pa je iz zadruge odpustil več kot polovico obrtnikov. »Vsak dan trajanja konkurza stane obilo denarja«, so žalostno ugotavljali upniki.⁸⁸ V stečaju trgovine bratov Ribarič je upravitelj grenko pripomnil: »Nadalje pa so dolžniki večinoma ubogi kmetje v rodni vasi Ribaričev t. j. v Vodica pri Podgradu, katerim vsem bi moral spraviti domačije na dražbo, ako bi hotel dotične terjatve hitro izterjati. Kajti za te uboge ljudi, ki so izdelovali in dobavili trdki Ribarič oglje in prejemale v to svrhu deloma precej visoka predplačila, bil je konkurz prava katastrofa; kajti ako bi bili bratje Ribarič trgovino nadaljevali, bili bi ti dolžniki odslužili svoje dolgove z nadaljnjim izdelovanjem in dobavljanjem oglja. Ker pa pač ne more biti naloga upravitelja konkurza, da bi uničil gospodarski obstoj skoro cele vasi, zategadelj dovolil sem večinoma tem dolžnikom – seveda proti primernemu zavarovanju – odplačilo njihovih dolgov v obrokih, katerih se isti tudi precej točno drže.«⁸⁹ Tudi nekoč premožne posameznike je stečaj lahko prignal na rob eksistence. Med njimi je bil član načelstva Agro-Merkurja in ravnatelj Zveze slovenskih zadrug Ivan Rožman, ki je sodišče prosil, da se mu iz stečajne mase izplača »zadosten eksistenčni prispevek«,

83 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 842.

84 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 857.

85 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 808.

86 SI AS 307, civilni spisi, S 14/00, št. spisa 101.

87 France Kresal, »Socialna politika«, v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 100, 101.

88 SI AS 307, civilni spisi, S 19/11, št. spisa 50.

89 SI AS 307, civilni spisi, S 14/00, št. spisa 76.

ker je zaradi kazenske preiskave in blatenja v časopisju že poldrugo leto brez službe in dohodkov. »Ker so moji pičli prihranki že davno porabljeni, se nahajam s svojo obitelji v največji zadregi.«⁹⁰

Velika večina upnikov ni sledila stečajnemu postopku, saj ni niti razumela pravnih postopkov, ki sestavljajo stečajni proces. V arhivskih fondih je ohranjenih veliko pisem, v katerih upnike zanima zgolj to, kdaj bodo dobili svoja sredstva. Enostavne predstave, ki so jih gojili o stečajih in povračilu svojih sredstev, ilustrira denimo pismo Josipa Peloze, izseljenca v Washingtonu, ki je prosil upravo Glavne posojilnice, »dami pošljejo mojga dinara«, in »če po želji ne dobim postopim seveda sudbeno«. Dodal je, da časopis ameriških Slovencev *Glas naroda* »ne piši nič dobrega ovašoj Posojilnici«, vseeno pa je dobrodušno dodal, da verjame, »da se nikaj bat radi vašega zavoda, ampak dnar trebam«.⁹¹

Iz množice skoraj anonimnih upnikov izstopa Alojzij Rojšek, varčevalec pri Glavni posojilnici, ki je 12 let delal v rudnikih v kraju Virginia v Minnesoti in ki je sodišču v pričakovanju izplačila svojih prihrankov, vrednih 13.300 kron, med trajanjem stečaja napisal več kot ducat nekoherentnih, toda slikovitih pisem, v katerih se odražata psihološki profil upnika, ki svojega sovražnika prepozna v vedno novih osebah in institucijah, ter njegova rastoča stiska. Iz prvega pisma je mogoče razbrati, da je Rojšek v časopisih bral o propadu Glavne posojilnice in da je ves zaslužek od težaškega dela vlagal vanjo, da bi lahko mirno preživel starost, zato je imel stečaj zanj uničujoče posledice. »Šparal sem tako, da se nisem kozarec pive privoščil, ali zdej pa bil ob vse?« Po eni strani je terjal, da mu izgubljeno vsoto poplačajo do zadnjega vinarja, po drugi strani pa je bil skrajno obupan: »Meni je tako hudo, de se noč in dan jokam, pomagajte mi, Slavni C. kr. deželne sodnije gospodje, da ne bi zgubil. [...] Bog in Mati Božja, varuj zgube, potem mi ni družega nekaže, kakor sam sebi življenje vzeti.«⁹² V naslednjem pismu se je Rojšek jezil nad člani Glavne posojilnice, ki naj bi želeli prevarati preostale varčevalce in se nato izogniti kazni. Zahteval je, naj člani plačajo varčevalcem: »Ali mislijo člani, da bomo mi terpeli, da bomo mi zgubili svoj denar.« Obenem je Rojšek zbolel za revmo in posojilnico obtožil zaradi dejstva, da se ne more vrniti domov, saj si ni mogel privoščiti niti dveh dolarjev za dnevno oskrbo, ki so ju ameriške bolnišnice zahtevale od tujih državljanov.⁹³ Nekaj mesecev pozneje je Rojšek pesimistično pripomnil, da »morda bomo poprej vsi pa umerli preden bode končana cela zadeva konkurza«,⁹⁴ in se ponovno pritoževal: »Zaradi Sparkase bom jest šel popolnoma na boben.«⁹⁵ S svojimi naslovniki na sodišču je začel ubirati vse ostrejši ton, češ da ne želijo pomagati upnikom: »Vi bi radi zaterli vložnike ne pa člane in vi ne gledate na siromake da bi jem pomagali upnikom ampak le še gledati, da bi mi še ob to bli. Zakaj bi vi radi zatreli upnike [...], glejte rajši na bogatine naj se jim

90 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 240.

91 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 27.

92 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 461.

93 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 666.

94 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 717.

95 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 843.

od ta velikih svot odzame, nepa na reveže pritiskati.« Vse bolj sta bila za Rojškove težave kriva tudi deželno in državno vodstvo: »Dolžnost je cele Avstrije poravnati moja zguba, dolžnost, da se terdo zasluženi denar nazaj poverne. Deželna vlada je kriva, ali država, katera je dovolila in privolila imeti posoljilnice. Dežela je pobirala davke od posoljilnice ona bi mogla tudi gledati poverniti, nepa tako rekoč napraviti limenca da ljudi lovi noter v sleparstvo.« Nazadnje je dramatično napovedal še upor: »Naš denar je bil in mi imamo pravica do njega in mi bi mogli Revolcija vzigniti.«⁹⁶ V kontekstu vseh pregledanih sodnih spisov je nekaj unikatnega tudi njegova odločitev, da enemu od pisem priloži svojo fotografijo,⁹⁷ kot da bi želel s tem poudariti svojo individualnost v množici upnikov.

V problematičnem položaju so se znašli tudi upniki, ki so še pred razglasitvijo stečaja rubili zadolženca, in stečajnikovi dolžniki. Rubljenja, opravljena v tednih pred stečajem, so namreč med stečajnim postopkom večkrat sodno preganjali, da bi povečali stečajno maso, upravitelji pa so imeli veliko dela tudi z izterjavami zneskov od stečajnikovih posojilojemalcev. Dolžnikom, razvidnim iz blagajniških knjig, so po odprtju stečaja poslali opomine, naj dolgove plačajo. Seveda so mnogi med njimi zanikali obstoj dolga ali ga krepko zmanjšali, se izmikali plačilu zaradi slabega gmotnega položaja ali brezposelnosti in plačilo obljubljali v prihodnosti. Upravitelj je lahko grozil s tožbami in izvršbami, toda vedeti je moral tudi, kdaj odnehati. Ko je postalo jasno, da bi bila izterjava brezupna, so bili dolgovi razglašeni za neizterljive, saj bi »eventuelne tožbe bile brezuspešne« pa tudi v nasprotnem primeru bi sama tožba stala več od izterjanega zneska.⁹⁸ Kot je zabeležil upravitelj v nekem manjšem stečaju: »[Z]elo dvomim, da bi dolžniki, ki do danes niso plačali svojega dolga, storili to v doglednem času ali sploh kedaj. Ako bi pričel nastopati proti tem dolžnikom s tožbami, sem prepričan, da bi bil uspeh negativen, ker bi s tožbami iztirjane glavnice niti ne krile tožbenih stroškov.« Dolžniki so namreč bili »revni rudarji, gozdni delavci, provizijonisti i. t. d. torej osebe, ki nimajo nikakoršnega premoženja in o katerih lahko trdim, da se njihovo gmotno stanje v doglednem času ne bi obrnilo na bolje«.⁹⁹ Namesto tega so neizterljive terjatve običajno prodali na stečajni dražbi, tako da se je z njihovo izterjavo lahko ukvarjal kdo drug – nihče pa ni zagotavljal, da so dolgovi resnični ali da bodo kdajkoli poplačani.

96 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 785.

97 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 675.

98 SI AS 307, civilni spisi, S 17/10, št. spisa 45.

99 SI AS 307, civilni spisi, S 17/12, št. spisa 98.

Kopičenje stečajne mase

Naslednja faza stečajnega postopka je stekla s pečatenjem in inventuro stečajnikovega imetja. Pred njo je moral zadolženec položiti razodetno prisego, katere besedilo se je sčasoma nekoliko spreminjalo, v osnovi pa je bilo naslednje: »Jaz [...] prisežem pri Bogu Vsemogočnem in vsegavedujočemu čisto prisego, da v navedenem aktivnem stanju nisem ničesar zamolčal, v pasivnem stanju pa ničesar izpustil, tako gotovo, kakor naj mi Bog pomaga.«¹⁰⁰

Prvi korak, ki se je zgodil že kmalu po odprtju stečaja, je bilo zapečatenje prostora trgovine ali stanovanja zadolženca, katerega osnovni namen je bil, da iz njega ne izginjajo predmeti, ki so postali del stečajne mase. Ob zapečatenju so uradniki običajno popisali osnovni videz in razporeditev prostorov, podrobno pa so našli najdene blagajniške knjige in gotovino, ki so jih tudi odnesli. Po ogledu prostorov so vrata in okna zapečatili (v nekem primeru niso mogli zapečatiti odprte podstrešne shrambe s spravljanim lesom, zato jo je čuval »velik in hud pes«),¹⁰¹ pečati pa ob naslednjem obisku niso smeli biti poškodovani. Zato je pred cenitvijo premoženja v trgovini Mimi Brulc cenilce vznemiril pečat, odtrgan z glavnega vhoda. »Ko se vstopi v trgovino pravi zadolženka [...], da je vse v redu, ter je v takem stanu trgovina, kot jo je zapustila. V skladišču je pečat nepoškodovan.«¹⁰²

Razpečatenje se je zgodilo ob inventuri. Njen namen sta bila popis vsega stečajnikovega imetja in ocenjevanje njegove vrednosti s pomočjo usposobljenih cenilcev, ki so morali priseči, da bodo ocenjevali pravično. V poročilih o poteku inventure so navedeni sezname vseh najdenih predmetov in njihove ocenjene vrednosti, ki se mnogokrat raztezajo čez desetine strani. Inventura je bila dolgotrajen proces, neredko so cenilci v večje trgovine prihajali tudi vsak dan po več tednov. Popisi so zanimiv vir za spoznavanje opremljenosti stanovanj in založenosti trgovin tistega obdobja, saj so popisovalci v seznamih navedli prav vsak predmet, med katerimi sta se nekoč npr. znašli tudi »1 cesarska zastava« in »1 slovenska zastava«.¹⁰³ Ker je bilo prehajanje predmetov v stečajno maso tako neizprosno vseobsegajoče (vanjo so sodili tudi hranilne vloge v poštni hranilnici ter loterijski dobitki),¹⁰⁴ so zadolženčevi družinski člani pogosto dokazovali, da so predmeti in pohištvo njihova last, zato ne smejo postati del stečajne mase. Skromen minimum predmetov, nujnih za preživetje (postelje, nočna omarica, miza), so družinam včasih prepustili tudi upravitelji.¹⁰⁵ V stečaju Antona Adamiča je upravitelj iz mase izločil nekaj pridelka, pohištvo in »kravo pšenične barve«, predvsem zaradi Adamičevih otrok: »Izločitev ni pretirana, če se pomisli, da otroci v tako nežni starosti niso sposobni za službo na kmetih, posebno ne v zimskem času, ko ni sploh nobenega zaslužka na kmetih.« Adamiča so posvarili, »da on nima več pravice

100 SI AS 307, civilni spisi, S 16/11, št. spisa 108.

101 SI AS 307, civilni spisi, S 19/11, št. spisa 22.

102 SI AS 307, civilni spisi, S 18/11, št. spisa 8.

103 SI AS 307, civilni spisi, S 3/16, št. spisa 21.

104 Bukošek, »Okrožna kot trgovska sodišča,« 40.

105 SI AS 307, civilni spisi, S 22/12, št. spisa 12.

ukrepati kaj glede gospodarstva, temveč, da je do nadaljnjega v to upravičen upravnik mase. Težko je trditi tudi, da bi bil zadolženec duševno popolnoma zdrav. On sam pravi, da od takrat, ko je nekoč padel vznak na glavo in se težko ranil, ni vse v redu. Večkrat se mu stemni v glavi in obide ga kratka mimoidoča nezavest. Vsekakor bi normalen zdrav človek ne napravil toliko dolga, največ vsled neprevidne špekulacije z lesno trgovino.¹⁰⁶

Problem, ki je vsakič znova pestil vse udeležence stečajev, je bilo ohranjanje blaga, še posebej tistega, ki je bilo pokvarljivo ali spravljeno v neprimernih (vlažnih) prostorih ali ki je potrebovalo oskrbo, da se ne bi uničilo. Trгоvec Iglič je denimo zahteval, da se njegova papirnica zrači, da bi blago ostalo sveže, sicer zaloga propada na škodo upnikov. Na to je Iglič opozoril namestnika upravitelja, ki pa se ni odzval, zato mu je trgovec očital slabo skrb za maso. »Pred par dnevi sem vzel par zavitkov iz zaloge ter jih hotel pokazati gdu upravitelju konkurzne mase, v njegovi pisarni pa sem bil osorno odpravljen.«¹⁰⁷

V številnih primerih je bila izkazana želja, da trgovski obrat nadaljuje delo, saj je bil to še najlažji način za prodajo predmetov v stečajni masi in za ohranjanje proizvodnih strojev, obratov in podobnega v formi. Prav to je predlagal pravkar omenjeni Iglič (»Trgovina namreč ni šla slabo, samo visokih obresti nisem zmogel.«),¹⁰⁸ enako pa se je zgodilo ob stečaju Produktivne zadruge ljubljanskih mizarjev, kjer je bilo vsem v interesu, da delavci ničvredne polizdelke, koristne »kvečjemu za kurilni les«, do konca predelajo v uporabne obrtniške produkte.¹⁰⁹ Na enak način so ravnali v primeru pivovarne v Lescah, ki je kljub stečaju obratovala naprej, sicer bi »postali stroji nerabni in ne bodo imeli več druge vrednosti kakor vrednost starega železja«, ¹¹⁰ upravitelj pa si je celo prizadeval, da se pivovarna v nasprotju z ustaljeno prakso ne proda, saj je izračunal, da bi lahko z nadaljnjo proizvodnjo in prodajo poplačali terjatve.¹¹¹

Ne glede na to izjemo so bile javne dražbe neogiben del stečajnega postopka, saj je bilo treba materialno premoženje preliti v čim višjo denarno vsoto. V posebnih primerih je do prodaje dela stečajne mase prišlo že prej v stečajnem postopku, na primer pri stečaju Karla Lenčeta, kjer je Ivan Tavčar kot upravitelj predlagal prodajo para konj in prašičev, ki so zaradi hrane in oskrbovanja ves čas odžirali vrednost mase.¹¹² Upravitelji so dražbe najavljali s časopisnimi oglasi, ponekod pa reklama niti ni bila potrebna, saj je za stečajnikovo premoženje (običajno med njegovimi sosedi) že vladalo veliko zanimanje. »Povpraševanje po prodaji je že sedaj jako veliko«, si je mel roke upravitelj stečaja Antona Adamiča. »Okrog Spodnjega Blata leži namreč mnogo vasi, v katerih se nahajajo posestniki, ki so posebno potrebni travnikov in gozdov. Adamič pa je imel priznано najlepše travnike v grosupeljski okolici. Tudi njive so nenavadno

106 SI AS 307, civilni spisi, S 18/10, št. spisa 7.

107 SI AS 307, civilni spisi, S 19/12, št. spisa 160.

108 Ibid.

109 SI AS 307, civilni spisi, S 19/11, št. spisa 10.

110 SI AS 307, civilni spisi, S 8/12, št. spisa 267.

111 SI AS 307, civilni spisi, S 8/12, št. spisa 97.

112 SI AS 307, civilni spisi, S 11/12, št. spisa 58.

lepe lege in obširni gozdi tako razprostrti, da so za posestnike v okolici kakor nalašč za kup pripravljeni.«¹¹³ Po drugi strani so visoko postavljene izklicne cene kupce včasih odvrnile, recimo v primeru stečaja Jožefa Samca, kjer je upravitelj poročal, da je prodajo reklamiral v treh časopisih, zaradi česar je maso prišlo pregledat več trgovcev kot običajno, toda »vsi so se izjavili, da so predmeti previsoko cenjeni, ter ponujali kupnino, ki je bila mnogo pod inventurno vrednostjo«.¹¹⁴

Pri dražbah si je upniški odbor običajno pridržal pravico, da je ponudbe zavrnil, če je menil, da niso dovolj visoke, marsikateri odbor pa je za sprejemanje takšnih odločitev pooblastil upravitelja. Dražbe so imele raznolik uspeh, ki ga je bilo težko pravilno napovedati. Dražba v stečaju Agro-Merkurja je glede na velik dolg prinesla razmeroma skromno vsoto 97.339,92 krone,¹¹⁵ zato pa so zalogo vina trgovca Lenčeta, zahvaljujoč dobri reklami po celi Kranjski, prodali za vsoto, ki je za 30.000 kron preseгла pričakovani izkupiček.¹¹⁶

Arhivsko gradivo priča tudi o delovanju trgovcev, ki jim je uspevalo prav s kupovanjem in preprodajanjem blaga s stečajnih dražb. Najpogosteje se v spisih pojavlja trgovec Luka Senica iz Šmarja pri Sevnici, »ki kupuje in razmeroma še najboljše plačuje blago iz konkurznih mas«, kot je zapisal neki upravitelj. Senica sicer ni plačeval polne vsote stečajnih mas, saj si je zaradi nakupa *en bloc* vedno izbral nižjo ceno. Ko je pregledal eno od stečajnih mas, je povedal, da so predmeti previsoko ocenjeni, in ponudil znesek v višini 70 odstotkov cenilne vrednosti, kar je upravitelj »glede na to, da je kar naprej izključeno, da bi kdo več ponudil, sprejel«.¹¹⁷ V drugem stečaju sta člana upniškega odbora sklenila, »da je hitra realizacija zaloge blaga nujno potrebna in zato naj se piše trgovcema Luki Senici v Šmarju pri Sevnici in Antonu Verbiču v Sevnici, ako sta pripravljena prevzeti vso zalogo *en bloc* za najmanj 70 % cenilne vrednosti (70 % se v dopisu ne omeni)«.¹¹⁸ Četudi je Senica za celoto tokrat ponudil 50 odstotkov ocenjene vrednosti, so se upniki vseeno odločili, da je to še vedno boljše kakor dolgotrajna prodaja na drobno, in sprejeli ponudbo.¹¹⁹ Kaže, da trgovci, ki so se obnašali kot Senica, niso bili deležni javnega prezira zaradi služenja na račun stečajev; ko je Senica leta 1929 umrl, je *Slovenski gospodar* poročal: »Pogreb se je vršil ob udeležbi revnih in bogatih, ker je bil ljubljenec vseh.«¹²⁰

Četudi je bilo omenjeno, da je gospodarstvo pred prvo svetovno vojno po splošnih ocenah cvetelo, so se v spisih ob omembah dražb pogosto sklicevali na slabe gospodarske razmere, o katerih je bilo veliko govora zlasti v letih po aneksijski krizi. Tik pred prvo svetovno vojno je gospodarski razvoj Avstro-Ogrske nazadoval zlasti zaradi politične nestabilnosti na Balkanu, kar je v obdonavski monarhiji vodilo do manjšanja

113 SI AS 307, civilni spisi, S 18/10, št. spisa 46.

114 SI AS 307, civilni spisi, S 12/10, št. spisa 39.

115 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 226.

116 SI AS 307, civilni spisi, S 11/12, št. spisa 152.

117 SI AS 307, civilni spisi, S 14/11, št. spisa 50.

118 SI AS 307, civilni spisi, S 18/11, št. spisa 88.

119 SI AS 307, civilni spisi, S 18/11, št. spisa 90.

120 »Sevnica ob Savi«, *Slovenski gospodar*, 17. 7. 1929, 9.

obsega proizvodnje in brezposelnosti.¹²¹ Vrsta stečajnih upraviteljev se je pritoževala, da »pri sedanjih slabih kupčijah ter pri veliki konkurenci«¹²² ni verjetno, da se bodo predmeti na dražbah dobro (ali sploh) prodajali. Pred načrtovano prodajo nekega obrata oktobra 1912 so sklenili, da se dražba prestavi za toliko časa, »da nastanejo ugodnejše gospodarske razmere«. »Notorično je, da vlada povsod in zlasti v naši deželi sedaj velika denarna kriza in neznosna gospodarska stagnacija. V tem splošnem položaju, v katerem se morajo že obstoječa podjetja, če ne razpolagajo z velikim kapitalom, boriti za svoj obstanek in v katerem gledajo posamezniki in zavodi, da spravijo svoj denar iz riskantnih podjetij na varno, je izključeno, da bi se dobil za pivovarno kupec, ki bi ponudil za njo vrednosti iste primerno kupnino.«¹²³ Še aprila 1913 je neki upravitelj menil, »da bi se za hišo na javni dražbi ne dobilo niti cenivne vrednosti, zlasti, ker je cel čas od otvoritve stečaja denar postajal vedno dražji in da je vsled lanskih nerazmerno mnogih stečajev in splošnih gospodarskih polomov toliko domov in posestev za skoro slepo ceno prodanih, da ne bo za občno stečajno sklad iz te posebne skladi ničesar preostalo.«¹²⁴ Tisti, ki so vseeno tvegali z dražbami, so bili marsikdaj razočarani. »Da je splošna konkurzna masa nepričakovano nizka,« se je opravičeval upravitelj v stečaju Franca Hrena, »je vzrok ta da pri sedanji denarni splošni depresiji ni bilo dosti kupcev za realno maso, tako, da bi pri tej kaj preostalo po odbitku hipotečnih terjatev za splošni sklad. Ta razloček je bil tako ogromen, da je bila zemljeknjižna vloga za k. o. Poljansko predmestje, sodno cenjena na 192 000 K, prodana za 126 300 K.«¹²⁵ Šele v drugi polovici leta 1913 so se pojavila bolj optimistična mnenja, češ da je prodaja blaga »sedaj ugodna«,¹²⁶ in »[k]er se splošna denarna kriza počasi oblažuje, je upanje, da se še večji del do sedaj neizterjanih terjatev izterja.«¹²⁷

Finalizacija stečaja

Ko je bila stečajna masa prelita v gotovino, je upravitelja čakal še ključni korak stečaja: sestavljanje razdelilnega načrta, s katerim je pridobljeno vsoto razdelil med upnike. Postopek ni pomenil zgolj preprostega deljenja vsote s številom upnikov, saj so bili ti razdeljeni na tri razrede, ki med sabo niso bili enakovredni. V prvi razred so sodile terjatve zadolženčevih uslužbencev, zlasti plače za leto dni pred razglasitvijo stečaja in odškodnine za predčasen zaključek delovnega razmerja, pa tudi stroški zdravljenja in pogreba, če je medtem prišlo do dolžnikove bolezni ali smrti. Drugi razred je bil rezerviran za terjatve državnih prispevkov, kot so davki, pristojbine, carine in prispevki

121 Jasna Fischer, »Gospodarstvo v vojnih razmerah«, v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 148.

122 SI AS 307, civilni spisi, S 7/13, št. spisa 69.

123 SI AS 307, civilni spisi, S 8/12, št. spisa 141.

124 SI AS 307, civilni spisi, S 22/12, št. spisa 12.

125 SI AS 307, civilni spisi, S 12/11, št. spisa 105.

126 SI AS 307, civilni spisi, S 10/13, št. spisa 97.

127 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 273.

k pokojninskemu ter socialnemu zavarovanju za obdobje treh let pred stečajem. V tretjem razredu so bili vsi preostali upniki, v glavnem domači in tuji poslovni partnerji dolžnika, ki za priskrbljeno blago niso dobili plačila. Prvi in drugi razred sta morala biti v celoti poplačana, medtem ko so tretji razred poplačali v skladu s tem, koliko sredstev je ostalo v stečajni masi.¹²⁸ Vsi stečajni upniki so morali razdelilni načrt pred odobritvijo pregledati in do določenega dne javiti morebitne pripombe in ugovore.

Odstotni delež terjatev, ki je bil povrnjen upnikom tretjega razreda – v sodnih spisih imenovan kvota –, je temeljni podatek vsakega stečajnega postopka. Višina kvote tretjega razreda je bila osnovni pokazatelj uspešnosti postopka in upraviteljevega dela. Razpon stečajnih kvot je bil sicer velik, toda v glavnem so dosegale enoštevilske odstotne vrednosti. Med najbolj mizernimi izkupički je bila 0,37-odstotna kvota v stečaju trgovca Jakoba Oblaka, kjer je 44 od 65 upnikov tretjega razreda nazaj dobilo manj kot eno krono.¹²⁹ Skromen je bil tudi izkupiček stečaja Agro-Merkurja, kjer so upniki prejeli 6,4 odstotka zahtevanih vsot.¹³⁰ Malce boljša sta bila izkupička 12,2 odstotka¹³¹ in 15,6 odstotka (četudi je bilo v tem stečaju vsega šest upnikov).¹³² Posamezni stečaji so bili tudi precej uspešnejši. Upravitelj Alojzij Pegan je iz lastnega žepa prispeval 21,90 krone, da bi lahko upnikom ponudil zaokroženih 41 odstotkov.¹³³ Izkazal se je tudi Tavčar, ki je izposloval 56,4-odstotno kvoto,¹³⁴ daleč najuspešnejši pa je bil upravitelj Franc Jarc, ki je (četudi sploh ni bil odvetnik, temveč veleposestnik) dosegel spoštovanja vredno 75,7-odstotno kvoto.¹³⁵ Vsekakor je bila to redka izjema, saj po Kresalovih izračunih okoli 46 odstotkov upnikov iz stečajne mase ni prejelo skoraj ničesar; manj kot desetina je dobila več kot polovico terjatev. V povprečju so med stečaji izginile tri četrtine upniškega kapitala.¹³⁶

Upravitelj je bil za svoje delo upravičen do nagrade in plačila izdatkov. Ta del stečajnega postopka je pogosto zasedel zajeten del sodnih spisov in bil izredno žolčen. Pri vprašanju nagrad so trčile zahteve upraviteljev, ki so običajno poudarjali »izvanreden trud in zamudo časa, skrb in odgovornost, katero je zahtevala uprava toliko zamočanega in kompliciranega konkurza«,¹³⁷ in zahteve upnikov, ki jim je bilo v interesu, da višina nagrade (ki je seveda šla iz stečajne mase) ostane karseda nizka, še posebej ob razmeroma preprostem in nezahtevnem postopku. Upravitelji so s sestavljanjem stroškovnikov po drugi strani dokazovali, kako veliko časa, energije in denarja so jim vzeli dolgotrajnejši stečaji, ki so zaradi svojega obsega neredko zaposlovali celo odvetniško pisarno, ter se pritoževali, da »tudi upniški odbor ni hotel uvideti, kaj vse sem storil«.¹³⁸

128 Ogrizek, *Stečaji*, 12, 13. Bukošek, »Okrožna kot trgovska sodišča«, 40, 41.

129 SI AS 307, civilni spisi, S 16/11, št. spisa 123.

130 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 321.

131 SI AS 307, civilni spisi, S 8/12, št. spisa 437.

132 SI AS 307, civilni spisi, S 12/12, št. spisa 19.

133 SI AS 307, civilni spisi, S 17/10, št. spisa 49.

134 SI AS 307, civilni spisi, S 11/12, št. spisa 162.

135 SI AS 307, civilni spisi, S 8/13, št. spisa 28.

136 Kresal, »Stečajna politika«, 43.

137 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 302.

138 SI AS 307, civilni spisi, S 18/11, št. spisa 109.

V stečaju Glavne posojilnice v Ljubljani, »ki ga je prištevati med najboljše konkurse, kar jih je sploh bilo«, ¹³⁹ je odvetnik Oblak ob godrnjanju, da si želi »že enkrat [priti] do plačila ostanka svojega trdo prisluženega zaslužka v tem s tolikimi preglavicami zvezanem konkurzu«, ¹⁴⁰ odločno poudaril »kompliciranost, ki je nastala v sleherni pravdi vsled neverjetno zamotanega poslovanja [...] In naj bi se morda hotelo skušati moje delo – čeprav ad usum delphini – potisniti na minimum in omaloževati, jaz imam pa vendar zavest in dobro vem, da sem dosegel več, kakor se je računalo in da bi bil dosegel še več, da je ostalo večkrat pri mojih predlogih. Tudi brez polaganja podrobnega obračuna imam lahko zavest, da sem izvršil tekom let več kot 5 let veliko delo, za katero mi gre tudi pošteno plačilo in ki mi ga mora priznati vsakdo, ki ima dobro voljo!« ¹⁴¹ Za svoje delo je Oblak zahteval 4 odstotke od vrednosti premičnin in terjatev (kar je pomenilo 153.937,64 krome), poleg tega pa še 2 odstotka od skupne vsote prihodkov in izdatkov, ki jih je imel v postopku (27.860 kron). Kot je zapisal, se je pri zahtevi zgledoval po t. i. reichenberški tarifi, dogovoru odvetnikov v Reichenbergu iz leta 1901. ¹⁴² Četudi je bil edini kranjski odvetnik, ki se je v vseh pregledanih spisih skliceval na dogovor, je trdil, da ta »daje danes pravec vsem avstrijskim konkurzom« in da »je vendarle tako jasen, da mi ni treba istega zagovarjati in mislim, da je bilo do leta 1911 pač že dovolj konkurzov, ki so presegali visokost 1 milijona kron in da so advokati in konkurzni komisarji v Reichenbergu, ki ni kako zaplankano gnezdo v Avstriji, to tudi upoštevali in pri tem ravno mislili, da konkurzi, ki dosegajo tako visokost, zahtevajo tudi primerno plačilo«. ¹⁴³ Izstopa tudi primer odvetnika dr. Frana Novaka, ki je bil upravitelj stečaja trgovca Igliča. Upniški odbor ga je ob koncu postopka soglasno pohvalil »za točno in vestno upravo konkurzne mase ki se zrcali najboljše v nadpričakovanje visoki doseženi konkurzni kvoti«. Novak je namreč dosegel 26-odstotno kvoto in bil za to brez vsakega ugovora upnikov nagrajen z več kot 12.000 kronami. ¹⁴⁴ Zapletlo pa se je s stečajnim komisarjem, ki je očitno sodil, da je 30 kron za vsak dan upraviteljevega dela previsok zaslužek, in je nagrado zbil na 6.000 kron, kar je Novak smatral »naravnost za žaljivo« glede na vloženo delo. ¹⁴⁵ Na koncu mu je bila odrejena nagrada 8.000 kron. ¹⁴⁶

Ko je bil razdelilni načrt potrjen, je upravitelj po poštnih nakaznicah vsakemu upniku posebej poslal njegov znesek. Upniki so po prejemu denarja napisali pobotnico, s katero so potrdili prejem in dali soglasje h koncu stečaja.

Stečajni postopek se je lahko končal na več načinov. Kot smo že omenili, se je lahko predhodno zaključil, če je imel stečajnik samo enega upnika ali če ni bilo pokritja

139 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 989.

140 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 976.

141 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 992.

142 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 995.

143 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 999. Oblak je stečaj, ki ga je vodil, razglasil za »pravi križev pot«. Kasneje je zagrizeno ugovarjal predlogu ene od upnic, da prejme le 80.000 kron. Sodišče je na koncu Oblakovo nagrado odmerilo na 90.000 kron (SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 1008).

144 SI AS 307, civilni spisi, S 10/13, št. spisa 126.

145 SI AS 307, civilni spisi, S 10/13, št. spisa 130.

146 SI AS 307, civilni spisi, S 10/13, št. spisa 131.

za stroške postopka. Stečaj se je v veliki večini primerov sklenil na tri načine. Klasičen zaključek je pomenil razdelitev vse stečajne mase in izplačilo upnikov, s čimer je sodišče razglasilo konec stečajnega postopka in to naznanilo v časopisju. Dolžnik, ki je med stečajem prejemal zgolj sredstva za preživetje, je lahko ponovno razpolagal s tisto malo premoženja, kolikor mu ga je ostalo, če pa je prišlo do stečaja podjetja, je bilo to izbrisano iz trgovskega registra, s čimer je prenehalo obstajati kot poslovni subjekt. Zadnja možnost je bila prisilna poravnava. Dolžnik je moral, da bi dosegel poravnavo, obljubiti popolno povrnitev dolgov upnikom prvega in drugega razreda ter vsaj dvajsetodstotno povračilo za tretji razred v roku dveh let. Če so se upniki s tem večinsko strinjali, se je stečaj končal, kar je pomenilo skrajšanje kompleksnega postopka in tudi manjši finančni vložek.¹⁴⁷

Konec stečaja je nekdanjemu zadolžencu sicer prinesel olajšanje, toda iz njega je izšel tudi bistveno manj premožen, kot je vanj vstopil. Ljudje so si morali na novo organizirati življenje, kar pa vsem ni uspelo. Cikličnost problemov ob gospodarskem propadu ilustrira že nekajkrat omenjeni trgovec Franc Iglič, ki se mu je iz svojega stečaja uspelo izvleči s pomočjo 30.000 kron visokega posojila od trgovca in posestnika Ivana Lavriča, zaradi katerega je lahko sklenil prisilno poravnavo. Vseeno mu je stečaj v naslednjem poldrugem letu prinesel finančne obremenitve, kar je odžiralo velik del denarja v njegovi sicer solidno uspešni trgovini. Iglič je blago ponovno začel odkupovati od svojih nekdanjih dobaviteljev, vendar so mu ti zaradi stečaja precej manj zaupali. Igliču so le ob takojšnjem plačilu ali s kratkoročnim kreditom prodajali manj kakovostno blago (»šund-blago«), toda pogosto za ceno povprečnega blaga. Lavrič, ki ni dočakal poplčila svojega posojila, je nato nad Igličem sprožil še drugi stečaj, ponovno bankrotirani Iglič pa je pobegnil v Ameriko. Ker se je izkazalo, da neakovostnega blaga ne bo mogoče prodati ali pa le »po smešno nizki ceni«, se je upravitelj odločil, da bo trgovina ostala odprta. Končna vrednost mase je dosegla 48.000 kron, kar je zadostovalo za zaključek stečaja.¹⁴⁸ O Igličevi usodi ni znanih podatkov.

Večje zlo: stečaj in vojna

V zadnjih letih obravnavanega obdobja je v stečajnih spisih nemogoče spregledati neposredne ali posredne omembe prve svetovne vojne. Vojna je vse vpletene države prisilila v vzpostavitev vojnega gospodarstva, ki je moralo biti v največji mogoči meri samozadostno in pod strogim državnim nadzorom. Države so prevzemale tovarne orožja in streliva, promet, preskrbo s hrano, surovine ter premogovništvo, svoboda delavstva se je zmanjšala, uvajali so se novi davki – vse za financiranje vojaške industrije. Gospodarstvo je bilo destabilizirano, nastopili so proračunski primanjkljaji in v obtoku je bilo vse več denarja, zato je nastopila tudi inflacija.¹⁴⁹ Vrsta podjetij je

¹⁴⁷ Ogrizek, *Stečaji*, 12. Bukošek, »Okrožna kot trgovska sodišča,« 40, 41.

¹⁴⁸ SI AS 307, civilni spisi, S 10/13, št. spisa 126.

¹⁴⁹ Berend, *Gospodarska zgodovina*, 63, 64.

prenehala obratovati, na Slovenskem je bilo takih obratov okoli 10 odstotkov.¹⁵⁰ Vojna je Evropo gospodarsko povsem izčrpala, saj je stara celina med njo izgubila vlogo vodje svetovnega gospodarstva.

V zvezi s stečajnimi postopki je vojna na njihov potek najbolj vplivala z vojaškimi vpoklici, ki so zavrli ali povsem ustavili procese, še posebej, če je šlo za upravitelje, ki so morali stečaje voditi med dopusti ali v prostem času, v kaotičnih razmerah pa so občasno izgubljali pomembne dokumente iz stečajnih spisov.¹⁵¹ Februarja 1917 se je neki upravitelj opravičeval: »Res je sicer, da bi se moral razdelilni načrt vže meseca novembra 1916 predložiti, ali upoštevati se mora izreden slučaj, ki je vsled tega nastal, da sem bil mesca oktobra 1916 v vojaško službo poklican. Ako bi ne bil pri vojaki, bi bilo delo vže davno končano.«¹⁵² Nekateri upniki so se pritoževali nad počasnostjo postopka, toda upravitelji so odgovarjali, da za zamike »ni kriv upravitelj konk. mase, temveč odboru upnikov znane in konkurznemu sodišču v opetovanih poročilih naznanjene neugodne razmere in okolščine, posebno denarna kriza in vojska, ki so končanje pravn in realiziranje dela terjatev konk. mase ovirale.«¹⁵³ Marsikdaj so tudi upniki imeli manj časa, da so se ukvarjali s stečaji (med vojno je bilo na novo odprtih stečajev bistveno manj kakor pred njo). Upravitelji stečajnih postopkov so se »vsled zunanjih dogodkov nastopivše denarne krize«¹⁵⁴ ponovno začeli izogibati izterjav dolgov in dražb ter predlagali, »da se počaka s prodajo, dokler ne nastopijo zopet normalne razmere.«¹⁵⁵ Nekateri upravitelji so kljub razmeram vztrajali pri svojem delu. Zanimivo je ravnanje upravitelja Lovra Humerja, ki je vodil stečaj zapuščine Antona Dolničarja, nekdanjega lastnika blejskega hotela Mallner. Humer je namreč izvedel, da je avgusta 1915 hotel zasegla vojska in vanj namestila bolnišnico,¹⁵⁶ zato je tik pred razpadom monarhije začel pri avstrijski vojski poizvedovati »[g]lede zneska, ki ga ima plačati baje vojaštvo za svojedobno nastanitev v hotelu.«¹⁵⁷

V vojnem času se je še vedno vlekel tudi stečaj Glavne posojilnice v Ljubljani. Eden od upnikov, ptujski odvetnik dr. Anton Brumen, se je pritoževal, »da se bode konkurzno postopanje zavleklo *ad calendas graecas*«, ¹⁵⁸ na kar je temperamentni upravitelj Oblak cinično odgovoril: »Mislim, da je precej splošno znano, zakaj se konkurz v letu 1914 ni skončal.«¹⁵⁹ Stečaj je nato zaustavil še Oblakov vpoklic v vojsko, njegov namestnik dr. Božidar Vodušek pa ga ni mogel nadaljevati, ker je bil o njem premalo informiran.¹⁶⁰ Vodušek je priznal, da je bil v mučni, skoraj pet let trajajoči postopek vržen čez noč in brez priprav: »Ostal sem torej glede konkurza pravi 'peregrinus in

150 Fischer, »Gospodarstvo v vojnih razmerah«, 150.

151 SI AS 307, civilni spisi, S 8/12, št. spisa 371.

152 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 309.

153 SI AS 307, civilni spisi, S 11/10, št. spisa 302.

154 SI AS 307, civilni spisi, S 10/13, št. spisa 117.

155 SI AS 307, civilni spisi, S 7/14, št. spisa 52.

156 SI AS 307, civilni spisi, S 1/18, št. spisa 40.

157 SI AS 307, civilni spisi, S 1/18, št. spisa 14.

158 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 889.

159 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 891.

160 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 929.

Israel'.¹⁶¹ Kmalu je odstopil z mesta namestnika.¹⁶² Jeseni 1916 je Oblak poročal, da je »po napornem več kot trimesečnem delu ob prostih urah svojega vojaškega službovanja, ki sem si ga odtrgal od svojega počitka z dobro voljo«, sestavil razdelilni načrt, saj »bi tega računa ne napravil brez mojega sodelovanja noben izvedenec in da bi ga morda kak drug upravitelj skončal pri razpolaganju vseh uradnih ur v ravno toliko mesecih, v kolikor tednih sem istega napravil jaz«. Oblak, že skoraj fanatično obseden s svojim stečajem, je zatrdil, da »s tem finaliziram konkurz, ki ga smatram kot svojo življenjsko nalogo, ki mi je bila dodeljena od usode«. ¹⁶³

V spisih se je ohranila tudi vojno-stečajna prigoda ljubljanskega gradbenika Callista Pontella. Ta se je tik pred vstopom Italije v vojno odpravil v to državo, katere državljan je bil, ljubljanskega odvetnika dr. Josipa Dermastjo pa je pooblastil za oskrbovanje njegovega premoženja »za slučaj, da bode kot italijanski državljan interniran«. ¹⁶⁴ To je bil začetek Pontellove odisejade, o kateri je oktobra 1918 poročal dr. Oton Fettich-Frankheim, namestnik stečajnega upravitelja Pontellovega podjetja – ne da bi se stečajnik tega zavedal: »Pontello je, kakor znano, odšel pred izbruhom vojne v Italijo v svojo domovino, kakor sedaj pravi, baje z namenom, da gre po svojo ženo in se preseli v Ljubljano, kjer je imel svoje podjetje, in ker je upal, da ga ne bodo internirali vkljub temu, da je italijanski podanik. Kakor mi je Pontello pravil, se je pa zgodilo ravno nasprotno. V Italiji so ga ob izbruhu vojne z Avstrijo aretirali in internirali kot domnevnega avstrijskega špijona. Bil je potem dve leti in pol interniran in kasneje konfiniran. Oktobra 1917 baš v dneh, ko se je pričela avstrijsko-nemška ofenziva, pa je bil na dopustu v svojem domačem kraju Cavasso-Nuovo pri kraju Fanna. Poizvedujočim orožnikom se je skril in počakal avstrijskih čet. Od tedaj se je trudil dobiti dovoljenje, da pride v Ljubljano, da uredi svoje razmere. Da je v konkurzu, o tem ni imel nobenega pojma, ker je dal pred svojim odhodom generalno pooblastilo tedanjemu koncipijentu dr. Šušteršiča g. dr. Dermastji, o katerem je bil prepričan, da bo njegove agende v najlepšem redu vodil. Na mojo intervencijo pri civilnem komisarijatu v Vidmu sem izposloval, da je dobil Pontello dovoljenje priti k naroku dne 24. 4. t. l. v Ljubljano.« ¹⁶⁵

161 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 931.

162 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 937.

163 SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 959a.

164 SI AS 307, civilni spisi, S 2/16, št. spisa 2.

165 SI AS 307, civilni spisi, S 2/16, št. spisa 62.

Zaključek

Prva svetovna vojna, razpad Avstro-Ogrske ter nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev so bili v političnem smislu orjaški pretresi, toda mnogi stečajni so se neovirano nadaljevali tudi po njih. Konec Agro-Merkurjevega stečaja se je zgodil v začetku dvajsetih let 20. stoletja, Glavna posojilnica v Ljubljani pa je zaključek stečajnega postopka dočakala šele septembra 1926.¹⁶⁶ V sodnih spisih so se pojavile nekatere spremembe: dvoglavega cesarskega orla na sodnih pečatih so zamenjale črke *SHS*, sodbe, sprejete »V imenu njegovega veličanstva cesarja!«, so bile po novem izrečene »V imenu njegovega veličanstva kralja!«, vsote v kronah pa so nadomestili dinarski zneski. Kljub temu je osnovni mehanizem stečajnih postopkov (tako kot tudi celotnega gospodarskega sistema) ostal nespremenjen, saj se njihov temeljni cilj – pridobiti nazaj vsaj del izgubljenega denarja – ne glede na politične prelome ni spremenil niti za ped. V članku smo s pomočjo eklektičnega prepleta odlomkov iz stečajnih sodnih spisov raziskali, kako je bil v praksi videti tak postopek, obravnavani dokumenti pa dajejo slutiti, kakšne socialne, finančne in psihološke posledice je imel stečaj za zadolženca, upnike, upravitelja in druge akterje postopka. Ne glede na suhost zakonskih odredb o stečajih je šlo za proces, ki je na vseh straneh vzbujal močna čustva in imel za vpletene lahko naravnost uničujoče posledice. Kot je v sklepu kratke zgodbe *Konkurz* zapisala Zofka Kveder: »Vse se je porušilo, vsa sreča, vse je propadlo, vsi načrti, vsi sni, vsi upi.«¹⁶⁷

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani (1749–1945).
- ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana:
 - SI_ZAL_LJU/0085, Okrožno sodišče Ljubljana (1852–1982).

Časopisni viri

- *Slovenski gospodar*, 1929.
- *Slovenski narod*, 1907.

¹⁶⁶ SI AS 307, civilni spisi, S 3/11, št. spisa 1184.

¹⁶⁷ Zofka Kveder - Jelovšek, »Konkurz«, *Slovenski narod*, 20. 11. 1907, 1.

Literatura

- Berend, Iván T. *An Economic History of Nineteenth-Century Europe: Diversity and Industrialization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Berend, Iván T. *Case Studies on Modern European Economy: Entrepreneurship, Inventions, and Institutions*. London in New York: Routledge, 2013.
- Berend, Iván T. *Gospodarska zgodovina Evrope v 20. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Modrijan, 2013.
- Borak, Neven. »Uvod v krize in gospodarske cikle.« V: *Gospodarske krize in Slovenci*, ur. Nevek Borak in Žarko Lazarević, 9–25. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Zveza ekonomistov Slovenije, 1999.
- Bukošek, Metka. »Okrožna kot trgovska sodišča 1850–1941.« *Arhivi* 30, št. 1 (2007): 29–46.
- Cepec, Jaka. »Corporate Insolvency Law – a Necessity of Market Economy, Lessons from hHistory and Slovenia.« *Acta Histriae* 22, št. 3 (2014): 765–90.
- Fischer, Jasna. »Gospodarstvo v vojnih razmerah.« V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al., 148–50. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Fischer, Jasna. »Zagate v kmetijstvu.« V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al., 72–74. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Good, David. *The Economic Rise of the Habsburg Empire: 1750–1914*. Berkeley: University of California Press, 1984.
- Hautcoeur, Pierre-Cyrille in Paolo Di Martino. »The Functioning of Bankruptcy Law and Practices in European Perspective (ca. 1880–1913).« *Enterprise & Society* 14, št. 3 (2013): 579–605.
- Hobsbawm, Eric. *Čas imperija: 1875–1914*. Ljubljana: Sophia, 2012.
- Kralj, Anton. *Obrtni red: zbirka in razlaga najvažnejših obrtnih zakonov, ukazov in razzsodb upravnega sodišča*. Ljubljana: Slovenska krščansko-socialna zveza, 1903.
- Kresal, France. »Gospodarska interesna združenja ter upravljanje in vodenje slovenskih podjetij pred drugo svetovno vojno.« V: *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*, ur. Tone Krašovec, 67–83. Vrhnika: Razum, 1998.
- Kresal, France. »Kazenske določbe za stečaj in bankrot na Slovenskem od 1868 do druge svetovne vojne.« V: *Stiploškov zbornik*, ur. Dušan Nećak, 147–57. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005.
- Kresal, France. »Socialna politika.« V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al., 98–101. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Kresal, France. »Stečajna politika v Sloveniji do druge svetovne vojne.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 43, št. 1 (2003): 37–50.
- Kresal, France. »Stečajno pravo in kazenske določbe za stečaj in bankrot v jugoslovanskem kazenskem zakoniku iz leta 1929.« V: *Ad fontes: Otorepčev zbornik*, ur. Darja Mihelić, 383–91. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Lazarević, Žarko. *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Mikec Avberšek, Leopold. »Delovanje mariborske trgovske družbe Macun & Fabiani (1921–1926).« *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije* 8, št. 2–3 (2008): 609–32.
- Ogrizek, Emica. *Stečaji in prisilne poravnave izven stečaja v gradivu Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008.
- Pančur, Andrej. »Ekonomska vloga Avstro-Ogrske v evropskem prostoru s stališča modernizacijskih procesov in položaj posameznih dežel v njej.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 42, št. 2 (2002): 17–31.

- Perovšek, Jurij. *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013.
- Sunčič, Mitja. »'Celotno posojilo mestne hranilnice ljubljanske je šlo v žepe akcionarjev in po drugih napačnih potih': Mestna hranilnica ljubljanska in propad industrijske delniške družbe Karel Pollak.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 2 (2009): 33–52.
- Štibler, Miloš. *Kriza v slovenskem zadružništvu*. Celje: samozaložba, 1911.
- Tršan, Lojz. »Propad Slavenske banke – največji finančni šok med obema vojnama v Sloveniji.« *Borec: revija za zgodovino, literaturo in antropologijo* 46, št. 529–531 (1994): 368–74.

Tiskani viri

- Plavšak, Nina, Saša Prelič in Živko Bergant. *Zakon o prisilni poravnavi, stečaju in likvidaciji s komentarjem. Zakon o finančnem poslovanju podjetij s komentarjem*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 2000.
- *Prestave natiskov iz Državnega zakonika, tečaj 1869, za štajersko vojvodstvo. I. del [Konkursni red]*. S.l.: s.n., 1869.
- Šinkovec, Janez in Drago Škerget. *Zakon o finančnem poslovanju z uvodnimi pojasnili in Zakon o prisilni poravnavi, stečaju in likvidaciji s komentarjem*. Ljubljana: Primath, 1999.
- Zwiedinek, Dr. v. »Die Ergebnisse des Konkursverfahrens im Jahre 1902.« V: *Statistische Monatschrift*, 68–78. Wien: K. K. Statistischen Zentral-Kommission, 1904.

Ivan Smiljanić

“THE BANKRUPTCY WAS A REAL DISASTER.” BANKRUPTCY PROCEEDINGS IN THE PROVINCIAL COURT IN LJUBLJANA BETWEEN 1900 AND 1918

SUMMARY

Bankruptcy is a proceeding regulated by law that allows an over-indebted individual or business entity to stop operating and during which all of the debtor's property is divided among the creditors. It has always been seen as an evil that, in the economy as well as society, only spells trouble for everyone involved. In Austria-Hungary, the bankruptcy legislation was set out in 1868 with the Bankruptcy Act. However, due to inefficiency, its provisions had to be subsequently modified. Between 1898 and 1918, around 300 bankruptcy proceedings took place at the Provincial Court in Ljubljana. However, the judicial records are only preserved for somewhat less than a fifth of them. Bankruptcies were caused by either the unfortunate decisions of individuals or the generally poor economic conditions. In the analysed period, though, bankruptcies would most often be declared due to inappropriate business operations or personal misfortunes. After the declaration of bankruptcy, which could be requested by either the debtors or their creditors, the court would appoint a bankruptcy commissioner

(a judge) and a bankruptcy administrator (usually a lawyer), who would manage the proceeding. The creditors had their representatives in the creditor committee. The first task of the administrator was to establish how much the debtor owed and how much they were owed by others. To achieve this, the administrators would resort to cash books and debtor's personal explanations, even though the books were often disorderly and the bankruptees were on the run. Creditors needed to submit their claims until a specific deadline, while the administrator decided whether they were justified or not. Creditors were often poor, and waiting for payment was exceedingly difficult for many of them. After the debtor's assets had been sealed and inventoried, an auction would usually follow with the aim of, naturally, achieving the highest possible prices for the objects belonging to the bankruptcy estate. After the assets had been liquidated, the administrator would draw up a distribution plan, dividing the money among three non-equivalent categories of creditors. The percentage of the recovered claims, received by the least privileged third-category creditors, was deemed as the primary indicator of how successful the bankruptcy was. After the delicate question of the administrator's fee had been resolved as well, the bankruptcy was concluded. Apart from the usual problems, the bankruptcies that took place during World War I were also impeded by many new problems. Regardless of the political changes in 1918, many bankruptcies continued normally in the new Yugoslav state as well, as their goal and purpose remained unchanged.